

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a literární vědy

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Veronika Adamcová

Dům – místo lidské množiny

The House – the Place of Human Family

Praha 2012

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Marie Mravcová CSc.

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucí své práce doc. Marii Mravcové za věnovaný čas, trpělivost a cenné rady.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Abstrakt

Práce se zabývá rozbořem literárních děl, jejichž centrálním dějištěm je prostor domu, a to sice domu nájemního. Jedná se o velice specifický a členitý prostor, kde dochází k setkávání a střetávání velkého počtu nájemníků. Tento fakt v sobě nese velký potenciál k vytváření dílčích zápletek. Konkrétně se jedná o prózy Týden v tichém domě a Figurky z Povídek malostranských Jana Nerudy, Dům na předměstí Karla Poláčka a Jaro v domě Jaroslava Havlíčka.

Sledujeme, jaké funkce prostor zastává v jednotlivých dílech, jak je prostor zobrazován a jak se v jednotlivých prózách podílí na vytváření zápletek a charakterizování postav.

Klíčová slova

nájemní dům, prostor, postava, jeviště, zápletka

Abstract

The work deals with the analysis of literary works, where the story takes place inside the house, namely the rental house. This is a very specific area where large number of meetings and encounterings of tenants takes place. This fact brings great potential to create various sub-plots. Chosen literary works are *Week in the quiet house* and *Figures* by Jan Neruda, *House in the suburb* by Karel Polacek and *Spring in the house* by Jaroslav Havlicek.

The work examines what role the house takes in different literary works, how it is displayed and how it is involved in developing the plot and characters.

Keywords

Rental house, space, character, stage, plot

Obsah

1	Úvod	9
2	Dům na předměstí	13
2.1	Inspirační zdroje	13
2.2	Soudničky	14
2.3	Předměstí	14
2.4	Charakter bytů	16
2.5	Popis domu.....	16
2.6	Očekávaná idyla versus realita.....	16
2.7	Zahrada.....	17
2.8	Další prostory – půda, dvorek	19
2.9	Domácí Faktor	19
2.10	Dům – vězení	22
2.11	Narůstání moci	24
2.12	Příčiny sporů mezi nájemníky a domácími	25
3	Jaro v domě.....	27
3.1	Popis domu.....	27
3.2	Představení obyvatel domu	28
3.2.1	První patro	29
3.2.2	Druhé patro – 3 byty.....	30
3.2.3	Třetí patro	32
3.3	Agáta	33
3.4	Fyzický zjev postav	34
3.5	Vztahy mezi postavami	35
3.6	Příchod jara	36
3.7	Agátini nápadníci.....	37

3.8	Vetřelec	38
3.9	Past.....	38
3.10	Dům – pomnožná postava.....	39
3.11	Podobenství.....	40
4	Týden v tichém domě	42
4.1	Titul a předobraz	42
4.2	Vstup do domu	43
4.3	Vypravěč.....	44
4.4	Popis domu.....	44
4.5	Společné prostory	46
4.6	Jednotlivé byty	47
4.7	Loukotův byt.....	48
4.8	Omylem ženichem.....	50
4.9	Detail interiérů	51
4.10	Další prostory.....	53
4.11	Krátká etuda před domem	54
4.12	Milostné zápletky	54
4.13	Dům – svět.....	55
5	Figurky.....	56
5.1	Závěrečná povídka Povídek Malostranských	56
5.2	Přestěhování na Malou Stranu.....	56
5.3	Vypravěčské hledisko a orientovanost prostoru	57
5.4	Krumlovského byt	57
5.5	Další prostor - hostinec	58
5.6	Zahrádka.....	59
5.7	Sousedé	60

5.8	Princip iluze a deziluze	61
5.9	Figurky x Týden v tichém domě	62
6	Závěr	63
7	Seznam literatury.....	65

1 Úvod

Dům představuje pro lidi základní prostor k životu a jako takový tvoří pochopitelně důležitou součást literárních děl. Je to místo, kde se odehrávají nejrůznější lidské osudy a příběhy. V této práci bych se chtěla zaměřit na ta díla, kde je aspekt domu klíčový a přímo se podílí na jejich výstavbě. Tato jeho význačnost je naznačena i tím, že nezřídka se daná entita vyskytuje přímo v názvu samotného díla (*Týden v tichém domě*, *Jaro v domě*, *Dům na předměstí*). Z názvu práce je patrné zaměření na díla, v nichž je dům místem, kde se setkává více obyvatel. Zájem bude kladen na domy obývané společenstvím nájemníků. Na dům jako prostor, v němž se může sejít skupina velmi nesourodých jedinců, které spojuje pouze místo jejich bydliště. Prostor, který se podílí na vytváření syžetu a do značné míry předurčuje vztahy mezi jednotlivci či rodinami. Prostor, který se může stát scénou pro pestrou směsici příběhů.

Nájemní (činžovní) dům představuje prostor skládající se z mnoha subprostorů – bytů jednotlivých nájemníků. Právě přítomnost většího množství bytových jednotek zakládá v námi zkoumaných dílech pomnožnost soužití. Lidé se nesetkávají pouze se členy vlastní rodiny, jako když obývají rodinný domek. V nájemních domech vedle sebe žije více rodin, jejichž členové vytvářejí pestrý a nesourodý kolektiv nájemníků. Důležitým faktorem takového spoluzití se stává nahodilost. Lidé si své sousedy nevybírají, a tak se v činžáku mnohdy sejde velice široká škála nejrůznějších typů lidí, kteří jsou na základě principu nájemního domu nuceni navzájem se potkávat a sdílet jeden prostor. K těmto setkáním dochází zejména ve společných prostorech domu, jako jsou schodiště, chodby, pavlače.

Prostor činžovního domu je spjat s městskou kulturou. Spíše než s tajemstvím a kulturními významy, kterými jsou opředeny hrady, zříceniny, chaloupky je spjat s významy sociologickými. V nájemním domě se dá ze sociologického hlediska očekávat pestrá směsice lidí různých povolání a zaměření. Nejspíše se nebude jednat o lidi příliš zámožné, neboť ti by jistě raději bydleli ve vlastním. Oproti rodinnému domu, kde je pozornost úzce soustředěna na jednu rodinu, popřípadě rod, má autor v nájemním domě k dispozici větší skupinu postav, čímž se děj může epizodicky rozvinout a následkem toho v některých případech také zneprůhlednit. Množina postav zakládá množinu vztahů, kontaktů a také případných konfliktů. Je zcela přirozené, že každý nemůže vyjít se všemi. V umístění jednotlivých nájemníků v rámci domu se může odrážet jejich sociální zařazení. Dům lze zároveň v

některých případech chápat jako zástupný model pro lidské a majetnické vztahy, panující za daných historických okolností.

Pro zobrazení pomnožných společenství má svou relevantnost to, kolik pozornosti se věnuje každému z nájemníků. To je již otázka výstavby prózy, jak autor postihne propletenou množinu postav a jejich vztahů. Někteří si mohou pouze odpovědět na pozdrav, jiní mají vztah bližší. V rámci prostoru domu je možno zobrazit jednotlivé individuální hrdiny, z nichž některému se věnuje více zájmu, nebo lze obyvatele domu pojmout jako kolektivního hrdinu. Tak například Jaroslav Havlíček nám sice některé obyvatele svého domu představí blíže, ale v samotném příběhu jsou nájemníci proti hlavní hrdince, mladé dívce Agátě, postaveni jako kolektivní postava. V Nerudově Týdnu v tichém domě jsou některé postavy přímo aktéry děje a některé nejsou blíže specifikovány a vytváří pouze přihlížející obecnost. V Poláčkově románu stojí proti domácímu Faktorovi úředník Syrový. Zbytek obyvatel „domu na předměstí“ představuje masu, která není nijak individualizována a svým přihlížením a neschopností odporu se stává obětí Faktorovy tyranie a zločiny. Román Karla Matěje Čapka Choda s názvem V třetím dvoře jsem nakonec do své práce nezařadila, neboť prostorový aspekt v něm nehraje důležitou roli.

Další důležitá charakteristika nájemního domu souvisí s jeho vlastněním. V ideálním případě by byt pro jedince měl zároveň představovat jeho domov, prostor klidu a bezpečí. Tento prostor je však v případě činžovního domu vlastněn jinou osobou. Vztahy mezi majitelem domu a jeho nájemníky se mohou vyhroutit. V takovémto případě je pak pro člověka velmi obtížné, aby se doma cítil příjemně a bezpečně. Také vztah nájemníka k takovému bytu je odlišný od toho, když žije v rodinném domě, kde je zachována kontinuita rodu a vědomí povinnosti starat se a pečovat o rodinný majetek. K nájemnímu bytu neváže jeho obyvatele žádné pouto, neboť bydlí v cizím, a tak necítí zvláštní potřebu se o byt pečlivě starat a zvelebovat ho.

Sám prostor nájemního domu zobrazují a konkretizují jednotliví autoři v různé míře. Dům tvoří celek skládající se z dílčích subprostorů – bytů a nebytových prostor. U Jana Nerudy se tematizuje rovněž prostor střechy, kam se uchyluje mladý Bavor, aspirující na literární dráhu. V rámci bytů se často podrobněji představuje prostor pokoje. Ten může mít též charakterizační funkci vypovídat o tom, kdo ho obývá. Důležité je rovněž okolí, do něhož je dům situován. U Poláčka je to prostor předměstí, Havlíčkův dům je rovněž situován na

periferii, s okolním světem jej spojují pouhé tři cesty, které k němu vedou. U Jana Nerudy se jedná o svébytný prostor Malé Strany, v prvním případě konkrétně o ulici Ostruhovou, tvořící jakousi osu dané lokality, v případě druhém o ulici Oujezdskou.

Ve světové literatuře se s prostorem nájemního domu setkáváme v románu Emila Zoly Pod pokličkou¹. Ta tvoří desátý svazek z dvacetisvazkového cyklu Rougon – Macquartů, který nese podtitul Přírodopis a sociální dějepis jedné rodiny za druhého císařství. Ve středu dění stojí mladý muž Oktavián Mouret, který se právě přestěhoval do Paříže do čtyřposchoďového domu v Choiseulově ulici. Nový dům vypadá velmi honosně a luxusně, vestibul je vykládán umělým mramorem, schodiště je vytápěné. Panem domácím je velmi zdůrazňováno, že se jedná o slušný dům a bydlí v něm lidé z lepší společnosti. Na první pohled je dům velmi krásný a zdobený, ale při podrobnějším zkoumání vystávají na povrch trhliny. Stejně je to i s jeho obyvateli. Navenek se tváří jako morálka sama, ale jak postupně Oktavián poznává, je činžák ve skutečnosti spíše doupětem neřesti. Vlastnosti, kterými se vyznačují obyvatelé tohoto domu, jsou přetvářka a pokrytectví. Honorace v domě se tváří ctnostně a nezkaženě, ale jejich činy nás přesvědčují o opaku.

Kniha nemá, stejně jako Nerudův Týden v tichém domě, pevnou dějovou linii, ale jedná se spíše o jednotlivé příběhy, které dohromady spojuje prostředí činžovního domu. Sledujeme pořádání domácích večírků a honeb za majetnými ženichy. Svět, v němž jsou na prvním místě majetek a peníze, nikoli vzdělání. Jsou zde vylíčeny hádky mezi příbuznými o dědictví po zemřelém majiteli domu, služky, které pomlouvají své pány. Zálety a nevěry jsou v domě na denním pořádku. Vládne zde falešná morálka a pokrytectví. Oficiálně v domě panuje zákaz vodit si tam ženy. Proto například dělníkovi nedovolí přivést si domů vlastní ženu, ale zálety a nevěry zámožných nájemníků jsou mlčky tolerovány a všichni se tváří, že se nic takového neodehrává.

V románu najdeme hned několik motivů připomínajících nám Nerudův Týden v tichém domě. Pan Josserand, otec dcer na vdávání, po nocích vyplňuje pásky pro nakladatele, aby vydělal nějaké peníze navíc ke svému pokladnickému platu. Rodina šetří, kde se dá (mimo jiné i na jídle), aby dcery mohly chodit vyfintěné a mohly pořádat honosné večírky a na nich

¹ Pot – Bouille, 1882

shánět ženichy². Rovněž se tu objevuje touha chovat se honosně a působit jako součást vyšších vrstev.

² „*Poličky zely prázdnotou a falešným přepychem domácností, kde se kupuje podřadné maso, aby se mohly na stůl dát květiny.*“ – Pod pokličkou: str. 31.

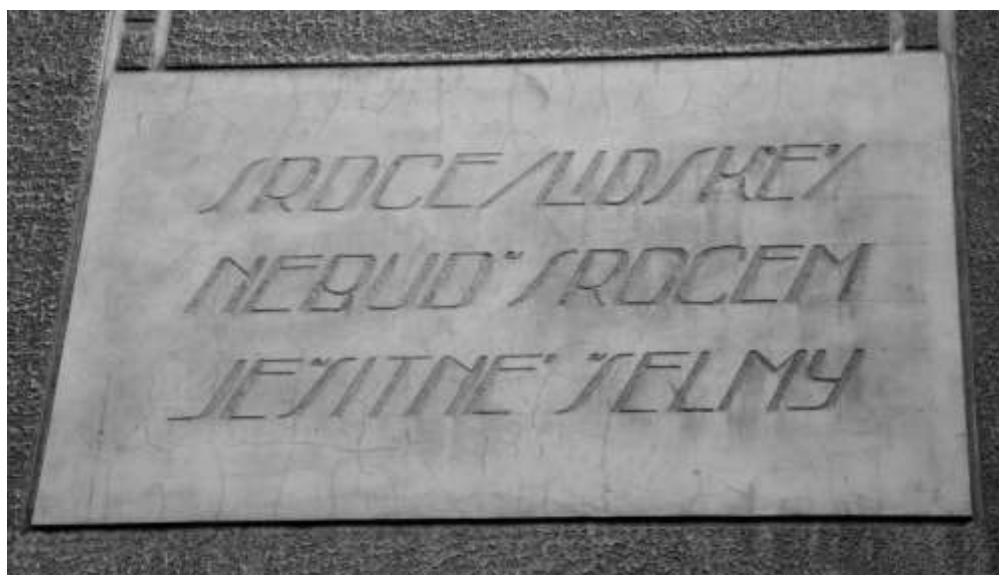
2 Dům na předměstí

2.1 Inspirační zdroje

Poláčkův román *Dům na předměstí* byl nejprve publikován na pokračování v *Tribuně* roku 1927. Prvního knižního vydání se dočkal o rok později. Toto vydání neslo podtitul humoristický román. Avšak již ve druhém vydání adjektivum humoristický v podtitulu chybělo.

Inspiraci k napsání románu Poláček našel při jedné ze svých procházek po Praze: *„Jednou na své obvyklé potulce jsem našel nápis: „Ó, srdce lidské, nebud' srdce, šelmy.“ Zajímá mě člověk, který byl autorem tak blbého a zároveň tak moudrého nápisu. Chce se mi poznat člověka, jehož vlastnictví inspiruje k lyrice. Brzy jsem v jednom domě našel nápis: „Nájemníci jsou nuceni podávat kotle v dokonale čistém pořádku.“ Podepsán byl Faktor Jan. Jméno za příjmením, tak se podepisují malí lidé s malou mocí, a ti jsou krutí. Pak jsem viděl toho pána, který si vystavěl nejkrásnější domek na světě a pátral, zda všichni lidé tak soudí, člověka, jenž vládl nad rodinou, drůbeží a nájemníky.“³*

Nápis na Faktorově domu si tak autor vypůjčil ze skutečného domu, který se dosud nachází v ulici Na Václavce v Praze na Smíchově, čp. 1263.

Obrázek 1 - Nápis na domě čp. 1263 na Smíchově (2012)

³ 100 let Karla Poláčka: str. 51.

Inspiračním zdrojem byla pro autora jistě i soudní jednání, kterých se jako novinář píšící soudničky účastnil. V jeho soudničkách se totiž objevují nejrůznější případy neshod panujících mezi nájemníky a jejich domácími.

2.2 Soudničky

Jak již bylo řečeno, jako jeden z inspiračních zdrojů pro román *Dům na předměstí* posloužily autorovi i soudní případy, s nimiž byl obeznámen díky své novinářské činnosti. Povědomá nám může být kupříkladu myšlenka, že každý domácí pán je přesvědčen, kterak má ve svém domě ty nejhorší nájemníky pod sluncem: „*Tak vám byl jeden pan domácí a ten si držel nájemníky. Ale raději by neměl ty nájemníky, které si držel, ale nějaké jiné. Neboť ze všech nájemníků, kteří obývají zeměkouli mezi obratníkem raka a kozoroha, byli jeho nájemníci nejhorší. Měli mnoho dětí a mnoho řečí. A na domácího sočili, počestnost mu neprokazovali, jako by nebyl ani jejich představený. Ano, jsou to teď časy, když ani domácí páni nemají mít žádnou úctu.*“⁴ Předchozí řádky jako by byly napsány přímo o Janu Faktorovi.

Motiv známý z Poláckovy chmurně satirické prózy se objevuje například v soudničce *Mařenko, už jsi bouchala?*, kde se pan domácí snaží o vystěhování svých nájemníků tím, že jim dělá všemožné naschvály, aby je donutil se odstěhovat. Nakáže dokonce své služebné, aby tloukla do plechových hrnců a znepříjemňovala tak sousedům život v domě.

2.3 Předměstí

Již z názvu knihy je patrné, kde se bude děj prózy odehrávat. Prostorová expozice je čtenáři přiblížena hned v úvodu. V první větě románu nám autor představí ono pražské předměstí z názvu díla. Čtenář se dozvídá, že předměstí leží mezi dvěma kopci, z nichž jeden je úplně holý a neobydlený.

Za významné (a jistě ne nahodilé) můžeme považovat právě místo, kam autor svůj dům situoval, tedy předměstí. Erik Gilk ve své studii⁵ uvádí, že k rozvoji periferií dochází již od devadesátých let 19. století, což se pochopitelně odráží i v literatuře. Předměstí se zařazuje

⁴ Poláček, Karel: *Soudničky*: str. 207.

⁵ Gilk, Erik: *Předměstí v díle Františka Langer a Karla Poláčka*. In: *Pátečníci a Karel Poláček*, ed. Pavel Janáček, Boskovice, ALBERT 2001, s. 232-243.

mezi nové literární časoprostory. Poláčkův román se tak řadí do linie mnoha děl odehrávajících se na periferii města⁶.

Předměstí má díky své poloze velmi specifickou charakteristiku. Z jedné strany jej obepíná město představující rušný život, ze strany druhé příroda (dosud nezastavěné prostory) reprezentující klid a venkovský svět. Na úpatí Poláčkova kopce se dokonce pasou kozy. Další termín, kterým můžeme předměstí charakterizovat, je dynamičnost, neboť se jedná o prostor, který prochází velkým vývojem a mění tvář krajiny. Život na předměstí má nesporně své výhody. Nabízí život v klidném a příjemném prostředí, a přitom v dostatečné blízkosti od neutuchajícího ruchu města či přímo velkoměsta se všemi jeho vymoženostmi. Předměstské domy nabízejí dostatek životního prostoru, jsou obklopeny zelenými zahrádkami, kde se dá volně dýchat. Cizí jsou zde pocity stísněnosti typické pro město, jehož ulice jsou zastavěné na sebe nalepenými domy. Vzdálen je i hluk, který město produkuje. Namísto toho se zde můžeme setkat se zpěvem ptáků. Vidina klidu a pohody je tím, za čím se do nově postaveného domu stěhují i hrdinové Poláckovy prózy.

To, že Karel Poláček situoval dům, v němž se děj odehrává, právě na předměstí, považuji za velmi důležitý a neopomenutelný fakt. Předměstí totiž zesiluje dojem idylčnosti, který nové bydlení ve svých obyvatelích vyvolává, a klidu, který od něj očekávají.

Román rovněž zjevuje, jak je předměstí vnímáno samotnými postavami. Například v epizodě, kdy se na návštěvu za manželi Syrovými vydává úředníkův tchán, se stáváme svědky rozhovoru starých manželů: *„Copak tam asi dělají? V cizině jsou, chudáci, nemají nikoho, kdo by se jich ujal.“ Tchán rozhodil rukama: „Cizina! Jakápak cizina! Všude jsou lidé, to si pamatuj. Však my je neopustíme. Podívám se tam a všechno zařídím...“ „Copak ty, tobě to ani nepříjde. Ty jsi světák. V cizině jsi býval. Ale Syrový je takový domácí člověk. Abys se tam vypravil, starý... Upekla jsem jim bábovku a připravila husí drůbky. Ať si přilepší, chudáci, v té cizině.“ Tchán vypravil se odhodlaně na cestu.⁷* Předměstí je zde dokonce přirovnáváno k cizině, jako kdyby se mladí odstěhovali bůhvíkam daleko. Vidíme, že předměstí je pojímáno jako skutečně svébytný prostor, který není možné vnímat stejně jako jiné městské části.

⁶ Jakub Arbes – Předměstské obrázky (1889), Karel Matěj Čapek Chod – Z města i obvodu (1913), František Langer – drama Periferie (1925), Předměstské povídky (1926), veselohra Obrácení Ferdýše Pištory (1929).

⁷ Dům na předměstí: str. 70.

2.4 Charakter bytů

Z titulu Poláčkova románu lze rovněž usuzovat na charakter bytů a odhadovat z hlediska sociologického, přesněji z hlediska sociálního statutu, jací lidé, se do nich přistěhovali. Situování bytů na periferii nám naznačuje, že se bude jednat spíše o levné byty. Daleko od centra nelze očekávat drahé nájemné. Lidé žijící v těchto bytech se budou řadit do střední třídy: ani chudí, ani zvláště majetní. Jakou má bydlení úroveň, se nedočteme, ale postupně můžeme usuzovat, že kdyby obyvatelé měli peníze na lepší bydlení, tak neváhají a odstěhují se jinam, co nejdál od nadvlády pana domácího.

2.5 Popis domu

Pokud jde o zobrazení centrálního prostoru a dějiště, autor neopomene prezentovat samotný vznik domu. A to od úplného počátku, kdy jsme svědky toho, jak se dům staví. Přesto v textu nenajdeme explicitní prostorový popis domu, neboť ten není důležitý. Prostor je zde vystavěn na lidském elementu. Poláčkův dům je pojat jako prostor soužití nejrozličnějších obyvatel. Dům se nám jeví jako jeviště, na kterém se odehrávají jednotlivé výstupy a scény. Nenajdeme zde ani popisy bytů jednotlivých partají. Pokoje zde nevypovídají o sociálním statutu svých obyvatel, jako je tomu například u Jana Nerudy. Kromě samotného domu se scény odehrávají i v přilehlých prostorech, které k domu náležejí. K těm patří v první řadě zahrádka, dále pak půda či dvůr. O těchto prostorech se ještě zmíním později.

2.6 Očekávaná idyla versus realita

Dům na předměstí představuje střet mezi vysněným bydlením a krutou realitou, která nastane po nastěhování. Manželé Syroví hledají nový domov, který by jim poskytl zázemí a bezpečí. Nový domov pro ně znamená začátek nového života. Zabydlení v novém domově a nový počátek je v knize symbolizován prvním zažehnutím ohně v kamnech.⁸ Součástí této iluze o krásném bydlení je zpočátku i zahrádka, která k domu náleží. Manželé si představují, jak budou žít šťastně, obklopeni zelení. Dojem idylky v nich ze začátku povzbuzuje i pan domácí, který prohlašuje, že u něj budou žít jako v nebi a že jim ve všem vyhoví.

⁸ „A v novém domě zažehla manželka oheň v kamnech. Tu poprvé vznesl se kouř nad dům jako dým z hranice Abrahámovy na znamení, že novostavba přestala býti novostavbou, ale stala se příbytkem lidským.“ Dům na předměstí: str. 46.

Místo klidného místa pro život se však z jejich bydlení stane vězení, kde neustále prožívají strach z toho, co si na ně jejich domácí zase vymyslí. Později se sami o svém bydlení vyjadřují, že si připadají, jako by žili v káznici či krutém otroctví. Přitom zpočátku na ně Faktor působí starostlivě, rozvážlivě. Mají dokonce pocit, že největší devizou jejich pana domácího je jeho hodnost nadstrážníka, která zaručuje, že je určitě neošidí a bude je chránit před zločinci. Brzy však zjistí, jaká je Faktorova pravá povaha, včetně jeho tyranizujících až násilnických sklonů.

Pro povahopis domácího je rovněž příznačné jeho soupeření s krejčím Meclem, který staví dům vedle něj. Nadstrážník chce být ve všem lepší a nesnese, aby krejčí měl něco, co on nemá. Vždycky se ho snaží ve všem přetrumfnout. Když se dozví, že krejčí staví na své zahrádce besídku, rozzlobí se a sám si do zahrádky postaví stůl a lavici, kde se miní scházet na posezení se svými nájemníky. Brzy poté však spatří dceru krejčího, jak se houpe v houpací židli, což ho rozlíti, protože ve své sebestřednosti je přesvědčen, že jeho konkurent všechno činí jen jemu naschvál, aby se nad něj mohl vyvyšovat.

2.7 Zahrada

Nedílnou součástí domu tvoří zahrada, která k němu náleží a která představuje další důležitý prostor, v němž se děj odehrává. Zpočátku má právě ona hlavní podíl na dojmu idylčnosti, který nové bydlení v nájemnících a současně i ve čtenáři vyvolává.

Poprvé je zahrádka zmiňována při rozhovoru mezi Faktorem a úředníkem Syrovým, odehrávajícím se při sestavování nájemní smlouvy. Pan Syrový se těší, jak bude na zahrádce pěstovat květiny. Naproti tomu nadstrážník preferuje pěstování zeleniny, neboť z té je užitek. Již z tohoto počátečního rozhovoru lze odvodit, že představy obou pánů na využití záhonků na zahrádce se diametrálně rozcházejí, což nenápadně naznačuje možný zdroj budoucích konfliktů.

Nenaplní se ani úředníková idylická představa práce na zahrádce jako relaxační činnosti, při níž si člověk provětrá hlavu, zapomene na všechny starosti a ještě si krásně protáhne tělo. Faktor sice rozdělí záhony mezi jednotlivé partaje a očekávaná práce na zahrádce započne, přinese však rozčarování ihned po prvním dni stráveném okopáváním a zušlechťováním záhonků. Pan Syrový zjistí, že práce na zahrádce je velmi unavující a těžká (*„Je to taková robota, kupodivu... nejde to z místa. Kopal jsem pořád na jednom místě. Země je zaschlá a*

tvrdá jako kámen.“). Ze zahrádky se tak namísto krásného prostoru pro odpočinek, kterým měla původně být, stává místo únavné a těžké práce.

Kromě pěstování květin a zeleniny se zahrádka měla stát též idylickým místem pro organizované setkávání pana domácího a jeho nájemníků. Pan Faktor osobně navštíví své nájemníky a zve je na večerní posezení na zahrádce, kam pořídil stůl a lavici: *„Tak jsme všichni pohromadě,“ liboval si nadstrážník. Vespolek tu sedíme ve svornosti jako jedna rodina... Já si připadám jako váš otec a vy jste dítky mně svěřené. Tak to mám rád... Někde se hádají nájemníci s domácím jako cikáni. To je ošklivé. Pěkně jeden druhému ustoupit – tak se to musí. A kdyby nějaké nedorozumění mezi vámi, tehdy obraťte se na mne; já to spravím.*“⁹

V další fázi vývoje se však zahrada stává místem teroru, který jsou nájemníci nuceni snášet ze strany svého pana domácího. Postupně v něm totiž sílí vlastnické přesvědčení, že musí zahradu uzavřít. Zraje mu tam totiž na jabloni první jablko a on si je jist, že nájemníci by mu ho zničili. Potřebuje tedy záminku, aby mohl celou zahrádku nájemníkům znepřístupnit. Tou se mu stane vytrhaná zelenina a květiny a zpusťování záhonků manželů Syrových. Čtenář však nemá nejmenších pochyb, že autorem tohoto díla zkázy je ten, který potřeboval dané území znepřístupnit. Nyní má tedy důvod na zahrádku opatřit vrátka ze železných mříží a vyvěsit ceduli s následujícím nápisem, který svým úředním žargonem stvrzuje pocit moci: *Nezaměstnaným vstup přísně zakázán. Podle nařízení majitele domu uzavírá se, počínaje dnešním dnem, zahrada. Klíč je v držení domácího a nájemníci, kteří hodlají na svých záhonech pracovat, oznámí svůj úmysl majiteli domu, který jim klíč zapůjčí. Klíč vydává se denně mezi osmou a devátou hodinou ranní. Nájemníci jsou povinni klíč řádně odevzdati a o své činnosti zprávu podati. FAKTOR JAN, majitel.*

Jak je patrné, na proměně zahrádky shrnul autor zkratkovitě vývoj, který se týká celého domu a situace jeho obyvatel. Nejdříve se jeví jako prostor vhodný k relaxaci a k setkávání všech nájemníků s panem domácím. Postupně se však stává zdrojem mnoha neshod a konfliktů, které vyvrcholí zpusťováním záhonků a uzavřením daného prostoru. Stojí zde proti sobě idylická představa nájemníků a mocenská zvůle pana domácího, která se prosadí.

⁹ Stejný motiv se objevuje i v Poláckových Soudničkách: „Denně prosím prozřetelnost, aby mír sklenul se nad mým domem. Nájemníci jsou mé dítky a všechny bych si přál přivinout na svou hrud.“ Soudničky: str. 291.

2.8 Další prostory – půda, dvorek

Součástí „domu na předměstí“ je i půda. Ta nehraje nijak důležitou úlohu a je v textu pouze zmíněna. Hned na začátku se nadstrážník rozhodne, že půdu nájemníkům nedá a bude na ní chovat holuby. Zde se nám tak potvrzuje charakteristický rys jeho povahy. Faktor využije beze zbytku každý prostor k tomu, aby mohl uplatnit svůj majetnický zájem.

K domu přináleží také dvorek, kde má svou boudu Amina, Faktorova fenka. Manželé Syroví naopak chovají jako domácího mazlíčka kočku. Právě na dvorku dochází k setkání těchto dvou zvířat, která se stala pro autora záminkou vnést do chmurné atmosféry domu též humorný prvek. V rámci nadsázky uplatnil dialog mezi zvířaty a použil v něm navíc vykání, které humorný účinek ještě zvyšuje. Amina zde přesně kopíruje chování svého pána a její projev pak znamená groteskní zrcadlení jeho charakteru: *„Rozsápu vás!“ řvala Amina, nepříčetná zlobou, „rozpáru vás, smrdutá kočko... Jak jste se mohla opovážiti vstoupiti na dvorek? Zde není místo pro vás. Dvorek je moje vlastnictví, a ne vaše.“; „Dvůr je náš, rozumíte?“ sípěl pes zběsile, „tady se netrpí libovůle. Na vzpurné nájemníky dovedeme být štěnice. Já vás popadnu za krk... pakáži ničemná... Nedovolím! Nedovolím!“¹⁰*. Když paní Syrová přinese Amině zbytky od oběda, tak si Amina olizujíc kosti libuje, jaký to má z nájemníků užitek. Na dvorku Faktor chová ještě drůbež a králíky, které prodává na maso, a tak se též tento pod-prostor stává zdrojem zvětšování majetku.

2.9 Domácí Faktor

Původcem proměny vysněného klidného místa pro bydlení v kruté vězení je, jak už bylo řečeno, pan domácí Faktor, který stojí v centru všeho dění a je jednou z hlavních postav románu. Postavou ztělesňující majetnictví a ziskuchtivost ve značně vyhrocené a současně pokleslé podobě.

Mimo své zaměstnání policisty pomáhá Faktor své ženě se šitím kravat a šlů, které pak prodávají. Utržené peníze nosí žena koncem týdne do spořitelny. Poctivě a tvrdě pracují na tom, aby si za ušetřené peníze mohli splnit svůj sen a postavit si dům, na čemž není zajisté nic špatného. V této prvotní fázi vývoje jsou s osobou Faktora spojována kladná adjektiva, i když nejde o objektivní vypravěčský soud. Faktor sám sebe charakterizuje jako dobráka,

¹⁰ Dům na předměstí: str. 69.

který s každým vyjde. I manželé Syroví ho vnímají jako starostlivého a rozvážlivého člověka, který je neošidí.

Čtenář však brzy zjistí, že Faktorovou životní filozofií je mít ze všeho užitek. Rozhodne se například, že musí dohlédnout na to, aby si nájemníci na svém kousku zahrádky zasadili ovocné keře, jako například rybíz a angrešt. Až se potom odstěhují, keře se stanou jeho majetkem a on ušetří peníze, které by vydal za nákup sazeniček. I nadále neustává v přemýšlení, jak by mohl svůj majetek zvětšovat. To je u něj na prvním místě a je to pro něj důležitější než vlastní rodina.

Negativní charakteristiku postavy významně posiluje právě to, jak se chová ke svým příbuzným, které sprostě zneužije. Otec a švagr mu pomáhají na stavbě, avšak strážník si jejich pomoci vůbec neváží, nenechá je ani chvíli odpočinout a odměny a uznání se za svoji pomoc také nedočkají. Svému švagrovi slíbí, že mu na oplátku půjčí peníze na zařízení dílny, ale svůj slib nakonec nedodrží.

Postava pana domácího Faktora je dále prezentována prostřednictvím jeho vztahu k matce. Tu se nestydí pomlouvat, nazývat babou nenažranou a ani se nechce věřit, jaké místo pro život jí vyhradil: „*U jejího syna byl jí vyhrazen kout v jakési kůlně. Tam trávila své noci na loži, pokrytém veteší a děravou koňskou houní. Podělkovala po domech a rodině strážníkově prala prádlo. Neboť strážník žádal, aby mu až do své smrti byla užitečná. Za to jí přál noclehu. Stravu jí poskytovali po domech. Mzdu jí syn odnímal, jsa toho mínění, že by peníze poztrácela.*“¹¹. Smrt matky strážníka zarmoutí. Ovšem zcela z jiných příčin, než by se dalo očekávat. Když vezme v úvahu prostředky, které na matku musel vynaložit, a práci, kterou zastala, usoudí, že utrpí škodu. Dosud na matce vydělával, nadále však bude mít pouze výdaje, neboť je nutno zajistit pohřeb. A ne ledajaký, musí být pořádně okázalý, jak se sluší na majitele domu. Nejradši by za pohřeb utratil co nejméně, ale nesmí dopustit, aby utrpěla jeho pověst. Proto se snaží ušetřit, kde se dá. Pohřeb si zařizuje na vlastní pěst, bez pohřební kanceláře.

Po této události již není nejmenších pochyb, že Faktor je člověk zcela necitelný, zrůdný, toužící pouze po majetku, penězích a společenské prestiži. To, že se stal domácím pánem, bere Faktor jako velké společenské vyšvihnutí. Po pohřbu se v hospodě opije, čímž autor

¹¹ Dům na předměstí: str. 143.

motivuje projev nekontrolovaného sebeobnažení až k vulgárnímu sebeoznačení: „*Mám víc než vy všichni dohromady. Já jsem domácí pán, a vy jste hadráři. Vy jste mi na to nepřidal. Vyhnal jste mne jako dítě na mráz: Hledej si živobytí sám. Nejkrásnější domek jsem si postavil. Nade všechny jsem se vyšvihl. Nájemníky vyháním a nové si pořídím, kteří budou mít větší uznání. Na balkony nepřijde, ale na shodu v domě. Kluk krejčovská bude proklínat chvíli, kdy se mu zmanulo pořídít si balkony. Kdo si to se mnou rozhází, ten pocítí můj hněv. Ó, já jsem svině, to se musí pohledat...*“¹².

Monstróznost postavy dotváří též zmínky o bití manželky či utopení šesti štěňat, které se narodí jeho fence Amině. Je stále zjevnější, že k panu domácímu se nejvíce hodí výrazy jako honba za majetkem, touha po moci, krutá nadvláda nad nájemníky, bestialita, patologická absence jakéhokoli citového projevu. To jsou hlavní rysy, které se nám spojí s jeho osobou. Cizí mu není ani přetvářka. Často vede se svými nájemníky nenucený přátelský hovor, je na ně milý, ale v duchu si myslí něco naprosto odlišného.

Na přední místo Faktorova žebříčku hodnot se řadí majetek. Skoro to vypadá, že honba za majetkem je smyslem jeho života. Neustále přemýšlí, jak by svůj majetek rozmnožil, pokud možno s co nejmenšími pořizovacími náklady. Tak se chystá pěstovat zeleninu, chovat králíky a drůbež na prodej. Nepochopitelné také je, že sám nebydlí ve svém vlastním domě, ale v pronájmu. Říká, že jeho dům je pro něj moc drahé bydlení. Jeho vlastní rodina pro něj také nepředstavuje nic jiného než pouze prostředek dalšího vydělávání peněz: „*Mám rodinu. Žena pilně šije a rozmnožuje můj majetek. Mám i děti, které dosud nevydělávají. Hocha nutno dát do takového místa, kde by hned zpočátku dostával plat, aby přinášel domů peníze. Mám otce, který mi pomohl vystavět dům. Nyní třeba být k němu opatrným, neboť by mohl od nás něco chtít. Matka jest věčně hladová. Je kupodivu, kterak lety v ní roste žravost. Bude nám práti prádlo; ale jídlo nutno před ní zavírat. Ostatně musím domluvit švagrovi, aby přispíval na výživu své tchyně. Jest povinen míti úctu k matce své ženy.*“¹³ Autor nám ve svém díle ukazuje, jak majetek a moc dokáže zdeformovat jedince. Musí k tomu ale mít dispozice, každý by se nechoval tak odporně, jako se chová strážník Faktor.

¹² Dům na předměstí: str. 148.

¹³ Dům na předměstí: str. 64.

2.10 Dům – vězení

Nyní bych se chtěla vrátit k prostoru domu, který u Poláčka znamená především prostor narůstající konfliktnosti mezi jeho vlastníkem a nájemníky, zejména manželi Syrovými. Všimněme si toho, jak se dům - domov postupně proměňuje v dům - vězení a dům - místo teroru.

V rámci této proměny můžeme sledovat různé fáze. Zpočátku je vztah manželů Syrových a pana domácího plný zdvořilosti a pozitivního očekávání. Brzy po nastěhování však nastává období prvních neshod a přetvářky. Faktor má pocit, že mu není ze strany manželů Syrových projevována dostatečná úcta. Navenek se k nim sice ještě chová slušně, ale jeho vnitřní prožívání situace už v sobě má zárodky nenávisti. Postupně se přestane ovládat a dává svou nelibost veřejně najevo. Teror z jeho strany nepřetržitě graduje, přibývají nové cedule se zákazy a nařízeními, které znepříjemňují nájemníkům bydlení. Pan domácí neustále ve větší míře zasahuje do soukromého prostoru obyvatel domu. Například k paní Syrové vpadne v okamžiku, kdy je u ní na návštěvě její sestřenice, a tu dokonce vyžene pryč. Brzy po této události je vydáno další nařízení. Tím je zákaz návštěv, které se povolují pouze ve výjimečných případech, o nichž rozhoduje pan domácí.¹⁴

Stav teroru se neustále zhoršuje, a tak dochází i k naprosto absurdním situacím a reakcím jako je ta následující: *„Mně je nejhůře,“ stenala manželka, „ty aspoň v kanceláři si oddychněš. Já však celý den musím snášeti jeho krutovládu. Kolikrát se obávám, že mne uhodí. Jsem tu sama beze svědků.“ „Snad by se přece tak nezapomněl, aby uhodil bezbrannou ženu. A kdyby si chtěl na tebe dovoliti, podívej se...“ A ukázal oknem. Pod svítelnou stáli opět výrostci s hrbáčem uprostřed. „Vidíš je? To jsou zločinci. Kdyby tě strážník přepadl, zavolej na ně. Oni tě před strážníkem ochrání. Jsou to dobří mladíci, kteří jsou zvyklí potýkati se se strážníky... A já mu zítra vynadám“.*¹⁵ Situace je zde popsána přesně opačně, než by měla reálně nastat. Strážník by měl přeci chránit lidi před zločinci a ne naopak. Je naprosto nemyslitelné, aby policista byl tím, kým by se obyvatelé měli cítit ohroženi.

¹⁴ „Všem nájemníkům se oznamuje, že návštěvy v domě jsou přísně zakázány. Jen ve výjimečných případech mohou být návštěvy povoleny. Za tím účelem oznámí nájemníci majiteli domu písemně 24 hodin návštěvu předem. Toto písemné podání obsahuje: 1. Druh návštěvy. 2. Účel návštěvy. 3. Jak dlouho se návštěva zdržeti míní. Přestoupení tohoto nařízení se trestá. FAKTOR JAN, majitel (Dům na předměstí: str. 155).

¹⁵ Dům na předměstí: str. 156-157.

Jednoho rána nejdou manželům Syrovým otevřít dveře na chodbu. Když se jim to po velkém úsilí přeci jen podaří, zjistí, že přede dveřmi stála decimální váha. Od sousedů se dozví, že ji tam postavil pan domácí. Všechny nepříjemnosti, které Faktor úředníkovi Syrovému a jeho manželce působí, mají jediný důvod. Pokouší se jich zbavit, aby se odstěhovali jinam. Má totiž pocit, že mu platí malou činži a že by mohl do bytu nastěhovat někoho, na kom by vydělal více peněz. Neustále intrikuje a hledá záminku, aby je mohl vystěhovat. Snaží se například ze svého známého, který je advokát, vyzískat zadarmo nějakou radu, jak se nepohodlných nájemníků zbavit. Po nějakém čase se při náhodně vyslechnutém rozhovoru mezi dvěma advokáty dozví, že důvodem k výpovědi z bytu je vztažení ruky proti panu domácímu. Způsob, jakým se může manželů Syrových zbavit, už tedy našel, nyní mu zbývá pouze pana Syrového vyprovokovat k onomu aktu.

Dalším z řady četných konfliktů se stane hádka ohledně kotle v prádelně, kdy intrikán využije strachu sousedů a nařkne paní Syrovou z toho, že zanechala po praní prádla nevyčištěný kotel. A přesto, že je kotel naprosto v pořádku, dvě sousedky panu domácímu dosvědčí, že to tak není. Po incidentu se obě ženy paní Syrové omlouvají: byly si vědomy toho, že kotel byl řádně vyčištěn, ale měly z domácího strach, a proto stály na jeho straně. Následuje další tabulka, která se týká využití kotle a prádelny.

Cedulí se zákazy je postupně tolik, že nájemníci nakonec nemohou bez souhlasu pana domácího dělat téměř nic. Jednoho dne, poté co Faktor opět urazil jeho ženu, pohár úřednickovy trpělivosti přeteče. Vzteky bez sebe se vyřítí na zahradu za panem domácím a začne do něj bušit pěstmi. Panu domácímu dojde, že to je ten okamžik, na který celou dobu čekal, a že konečně bude moci manželům Syrovým dát výpověď z bytu. K tomu nakonec nemá příležitost nejen proto, že mu útok na jeho osobu ze strany úředníka Syrového nikdo nechce dosvědčit, ale hlavně proto, že manželé mu svou výpověď pošlou sami. V poslední fázi totiž do vztahu zasáhne osudová náhoda a manželé Syroví se díky dědictví po prastrýci sami stanou majiteli domu a dočkají se tak vysvobození ze svého vězení. Úředník, z něhož se stal rovněž domácí pán, své manželce vykládá, jak se této nové role hodlá zhostit: *„Tak, tak... A já budu zcela jiný domácí pán než strážník, uvidíš. V mém domě budou nájemníci žít ve spokojenosti a klidu... Ovšem venkovské dveře nájemnických bytů dám natřít na hnědo, ale moje dveře budou mít bílou, emailovou barvu... A přede dveře položím kobereček s nápisem*

*Salve. Neboť domácí pán se musí před nájemníky vyznamenávati...*¹⁶. Je ale otázkou, zda úředník skutečně bude laskavým domácím pánem. Klid a spokojenost svým nájemníkům přece sliboval i Faktor. V jeho proslovu je už nyní cítit jistá povýšenost nad nájemníky, kterou signalizuje rovněž odlišná barva dveří.

Faktorovi se sice splnilo to, po čem tak dlouho toužil, namísto radosti má však v hlavě zmatek. Nechápe, proč manželé výpověď podali. Když se dozví, že zdělili domek a z úředníka Syrového se stal rovněž domácí pán, jeho chování k němu se naprosto změní. Najednou v něm vidí člověka, který se dokázal z jeho poddanství vymanit, velkého majitele, zatímco on sám je pouze majitel malý. To se projevuje v podlézavém tónu a způsobu řeči, kterým s ním nyní hovoří. Román končí přestěhováním manželů Syrových do vlastního, čímž z prostoru domu mizí jedna složka vyhocené konfliktnosti. Za poslední kapitolou však následuje ještě epilóg, v němž je zachycen hovor mezi dvěma advokáty, z něhož vyplývá, že Faktor se neustále s někým soudí a že svůj dům nejspíše neudrží.

2.11 Narůstání moci

Jak vyplývá z naší dosavadní prezentace Domu na předměstí, představuje dominantní a aktuální téma románu vlastnění domu a vztahy mezi majiteli domu a jejich nájemníky. Dům, v němž lidé hledají místo k životu, je vlastněn a stává se objektem i nástrojem majetnického pudu a majetnické svévole. Pro Faktora se dům ocitá na žebříčku hodnot bezkonkurenčně na prvním místě. Do domu projektuje sám sebe, zejména prostřednictvím cedulí se zákazy, které postupně všude vylepuje.

Dům se tak stává místem s absolutní nadvládou vlastníka, kde podnájemníci bez jeho svolení nemohou téměř nic. Pan domácí si osvojuje právo zasahovat jim do života naprosto nekompetentním způsobem. Dalece přesahuje své pravomoci, touží coby arogantní božstvo ovládat životy svých podnájemníků. Z vlastníka domu se Faktor svým chováním „pasuje“ na vladaře celého domu, především pak jeho obyvatel. Jeho chování lze nazvat přímo krutovládou. Je logické, že v nájemním domě lidé ztrácejí kus svého soukromí. Potkávají se ve společných prostorech a žijí ve větším sepětí s ostatními obyvateli, než kdyby bydleli v soukromém domě. Musí počítat s určitými zásahy do svého soukromí, ale to, co předvádí Faktor, dalece přesahuje obvyklou a přijatelnou hranici.

¹⁶ Dům na předměstí: str. 222.

Obyvatelé „domu na předměstí“ si ale za své podřízené postavení mohou do jisté míry sami. Chovají se submisivně a nechají si mnohé líbit. Mají z Faktora strach a nedokážou se mu postavit na odpor. Přitom kdyby se semkli a postavili se mu, měli by značnou šanci na úspěch. Poláček zde předkládá obraz malého člověka, jehož životním mottem je hlavně neprovokovat, „nevyčuhovat“, schovat se uprostřed většiny. Typickým představitelem této skupiny je úředník Syrový, jenž není schopen ohradit se proti příkořím a nespravedlivým obviněním, která proti němu a jeho manželce nadstrážník Faktor uplatňuje.

Právě svým chováním úředník Syrový a jemu podobní lidé umožnili vzestup Faktorovy moci do odpudivých rozměrů. Tento motiv zrodu diktátorství a totalitarismu vyzdvihuje ve svém příspěvku¹⁷ Antonín Brousek. Problém je ukázán na příkladu malého činžovního domu, ale princip zůstává naprosto stejný. Lhostejnost, zbabělost a neochota lidí ozvat se proti příkořím může znamenat, že do rukou jedince je vložena nepředstavitelná moc. Ve svém díle chtěl zřejmě Karel Poláček upozornit na tento problém a varovat před submisivním ustrašeným chováním. Svého nadstrážníka pojal jako lidskou zřůdu, aby ukázal, kam až může dospět moc podmíněná vlastnictvím. Proto zřejmě k ilustraci problému zvolil činžovní dům. Na příkladu hospody či obchůdku by se znázorněný problém tolik nevyjevil.

2.12 Příčiny sporů mezi nájemníky a domácími

Vztahy mezi majiteli a podnájemníky jsou často plné nejrůznějších konfliktů a sporů. Neshody mohou pramenit z rozdílných vztahů k domu. Je logické, že pan domácí, který do domu investoval své vlastní prostředky, má k němu mnohem bližší vztah než jeho nájemníci. Ti nebydlí ve svém, tudíž jejich vztah k domu není tak osobní. Pan domácí může mít rovněž pocit, že mu nájemníci majetek jeho užíváním neustále a schválně ničí. Faktor na svém domě neuvěřitelně lpí a nesnese ani pomyšlení, že by se někomu nemusel líbit a mohl by ho pomluvit. Vděčí mu za své nové společenské postavení, jen díky němu se vyšvihl a stal se z něj domácí pán. Proto požaduje po svých nájemnících, aby mu vyjadřovali patřičnou úctu. A tady je právě jádro sporu s manželi Syrovými, kteří se cítí být společensky na stejné výši a rozhodně nehodlají panu domácímu poklonkovat, jak on očekává a vyžaduje.

V knize nalezneme i pasáž, kde se advokáti u soudu baví o příčinách nesvárů mezi domácími a nájemníky a dotýkají se základní podstaty nájemnických sporů. Tu spatřují ve spoluužívání

¹⁷ Brousek, Antonín: Univerzum Domu na předměstí: str. 147-153.

cizího vlastnictví: „*Je to, jako by domácí i nájemníci byli přinuceni jíst z jedné mísy... Vlastnictví srůstá s lidskou individualitou. A tedy když domácím obývají cizí lidé dům, je mu, jako by žili v jeho útrokách.*“¹⁸. Dům má být prostorem, kde lidé mají svůj domov, a hlavní zádrhel tkví pak v tom, že tento jejich domov je vlastněn cizí osobou, která tím získává možnost zasahovat význačnou měrou do jejich životů. V tomto konkrétním případě se z místa, které mělo být domovem, stává vězení. Lidé tam místo klidu našli pouze utrpení, ponížení a psychické strádání. V próze Poláček sice neuplatňuje věcnou a objektivní perspektivu, ale groteskní až absurdní nadsázku. Ta je ale zaměřena na zcela reálný palčivý problém sociologické a právní povahy.

¹⁸ Dům na předměstí: str. 187.

3 Jaro v domě

3.1 Popis domu

Další prózu, jejíž děj autor situoval do činžovního domu, představuje Jaro v domě. Tuto novelu Jaroslav Havlíček napsal v letních měsících roku 1927.

V expoziční části vyprávění je čtenáři přiblížena pozice domu a jeho vzezření. Důležité je již samo místo, kde se dům nachází. Stojí totiž osamoceně v kopci nad městem: *„Starý dům stojí na výšině nad městem, dům holý, osamělý, pionýr příští ulice, která nevznikla. Stavební ruch se mu vyhnul. Sto metrů za ním žije periferie se svými hospodami, baráky na spadnutí i řadami moderních činžáků, se svými bédami i vzrušeními, biografy a nízkým barokním kostelíkem pro poslední zbožné nebo ukřivděné duše. Sto metrů za ním jsou nároží s pestrými tabulemi plakátů, kameloty, autodrožkami, dělníky a kramáři.“*¹⁹ Původně v daném prostoru měla být ulice plná domů, ale nakonec se tak nestalo a zůstal tu pouze dům jediný. Vypravěč o něm proto hovoří jako o „zapomenutém ostrově, skalně vyčnívající z moře“.

Stav onoho „ostrova“ je vskutku velmi neutěšený: *„Dům má tři poschodí, je nevzhledný, zchátralý, špinavý. Nepěkně se kaboní šerá fasáda průčelí s otlučenými římsami, jimiž prokvétá barva cihel jako odřeniny na pokožce nuzákově. Okapní roury jsou prorezivělé, při lijácích z nich crčí voda po celé délce. Devatero důlků vyhlodaly již násilnické krůpěje v sešlapaném kameni chodníků, z nichž jeden je lepší druhého, a všechny se hodí k armádě nezvedených dětí učitele Holuba ke hře v kuličky nebo k šoupání s fazolemi. Symetricky po obou stranách vrat civí skleněné dveře dvou krámů, k nimž se přichází po dvou schodech. Výhrůžně se tyčí oba holé štíty, po desetiletí marně toužící po soudruzích, kteří by skryli jejich nahotu. Rozbitá okénka záchodů, opředená pavučinami, mhourají ze světlíků, podobných odkrytým hladomornám. Na střeše stojí zkřivený hromosvod, jehož hrot se již dávno neblýská v slunci, a lávka kominíková je prohnílá. Vchod do domu je opatřen oprýskanými vraty ohavně žlutými a nad vraty je polokruh pestrých skel, jejichž tabulky jsou uvolněny a neustále řinčí věčným průvanem. Vraty se vchází do průjezdu, dlážděného kočičími hlavami, ale vjezd je bůhvíproč obrněn prahem, přes který s proklínáním a supěním dostává hrbáč svou káru. Obrovský dvůr je rozježděný, udusaný, jen místy vyráží sporá tráva, odsouzená k zhynutí. Je obehnán koldokol vysokým prkenným plotem, opatřeným ostnatým drátem. Plot se větrem*

¹⁹ Jaro v domě: str. 7.

*kývá, vrže, sténá, ale nepadá.*²⁰ K tomu, v jakém je dům stavu, jistě nemalou měrou přispívá také to, že majitel domu, univerzitní profesor na penzi, v domě nebydlí a již pět let ho vůbec nenavštívil. Dodejme, že zanedbaným zevnějškem domu se předjímá charakter obyvatel, vztahů a skutků, které následují.

Město leží až daleko dole pod svahem. Dům stojí osamocen a jakoby odříznut od okolního světa. Vedou k němu celkem tři cesty. Z toho dvě dolů k městu a třetí dozadu k silnici. První cesta je přímá, široká a ústí ve vyškvárované cestě spojující město s periferií. Po nekonečných klopýtavých schodech podél starých hradeb se dá sejít až dolů, kde se nalézá zelený, veselý, úpravný městský sad. Nahoře u schodů stojí petrolejová lampa, „*snad poslední petrolejová lampa velkoměsta*“. Můžeme o ní říci, že tvoří jakýsi předěl, hranici. To, co stojí za ní, se topí ve tmě a jakoby to už nepatřilo k městu. Druhá stezka začíná přímo u vrat domu, odtud směřuje k okraji srázu a poté se v serpentinách klikatí po vyprahlém úbočí mezi kamením a řídkou trávou až dolů k městu. Přitom se vyhne městskému parku a ústí přímo do úzké uličky. Třetí cesta se táhne kolem ohrady a ústí do předměstské silnice. Tyto tři cesty představují pro obyvatele Havlíčkova domu jediné spojení s městem ležícím dole pod kopcem. V odlehlé poloze zchátralého domu se odráží společenské postavení jeho obyvatel.

3.2 Představení obyvatel domu

V úvodní části knihy nás vypravěč dále seznamuje se všemi postavami, se kterými se lze v domě setkat. Vyprávění je zde podáno z vševědoucí pozice; postupuje se od prvního patra vzhůru po jednotlivých bytech a identifikují se jejich obyvatelé. U každé postavy se začíná nejprve popisem vzhledu a poté pokračuje popisem charakterových vlastností a chování. Také je zmíněno, jak je dotyčná osoba vnímána a přijímána ostatními obyvateli domu.

Dům je v próze pojímán výrazově jako jeviště, postavy jsou nazvány herci²¹. Můžeme říci, že první kapitola pak slouží k tomu, aby byly čtenáři představeny účinkující postavy a scéna, na níž se bude odehrávat následující děj. Alespoň heslovitě si nyní na základě vypravěčovy

²⁰ Jaro v domě: str. 7-8.

²¹ „Hle tak vypadá starý dům na pokraji srázu, dům podivný s podivnými nájemníky. Každý z těch, kdož zde bydlí, má v sobě něco, co ho opravňuje obývat tuto končinu bez půvabu. Každý je nějak poznamenán. Někdo je směšný, někdo ubohý, někdo zlý a někdo podivinský. Přízemí má své břicháče, podstřeší svou peleš, první poschodí hostí učitele, který je výlupkem vši ničemnosti, druhé má své blázny a podivíny. Hle, jeviště, na kterém se sešli herci, aby hráli! Jakou zahrají hru? Zajisté, že takovou, k jaké se hodí jejich masky. Jako by si řekli, vzali do svých tváří vše nejhorší, co dává svět. To proto se tak nalíčili, že kulisa je volala k hře pochmurné.“ Jaro v domě: str. 34.

instrukce a po vzoru dramatických textů představíme postavy (role), které v dané „hře“ vystupují.

3.2.1 První patro

Učitel Holub

- Je zástupcem majitele a správcem domu.
- Je malé postavy, má bledou tvář posetou pihami, ocelově šedé oči. Dlouhé, světlé, řídké vlasy nosí sčesané dozadu, krátký světlý plnovous částečně zakrývá dopředu vysunutou bradu.
- Když s někým mluví, stoupá si na špičky, aby vypadal vyšší, a nadouvá krk, aby si dodal důstojnosti.
- Povahové rysy: je zrádný, mstivý, škodolibý, vždy ochotný k bezpráví nebo posměchu.
- Měl pletky se všemi služkami, které se kdy v domě objevily.
- Své správcovské moci využívá, jak může.
- Ač je poměrně mladý, je již otcem osmi dětí ve věku od 4 do 15 let. Jsou to vesměs chlapci a jsou postrachem celého domu, neboť se chovají drze a hlučně. Jsou špinaví a necudní, nemají úctu před ničím a před nikým.
- Učiteli jsou jeho děti lhostejné, nestará se o jejich přečiny, ani o jejich budoucnost; sám je netrestá a nedovolí, aby je potrestal někdo jiný.
- Svou ženou opovrhne, nikdy je není vidět dohromady. Zůstává záhadou, proč spolu ti dva mají tolik dětí.
- Rodina učitele obývá polovinu prvního poschodí, využívá však pouze tři místnosti a další dva pokoje pronajímají a peníze využívají k částečnému pokrytí výdajů na domácnost.
- V jednom pronajímaném pokoji bydlí starý hospodský prodavač olejových rybiček, který ve dne spí a v noci vyráží za svým živobytím. Má vlastní nábytek, považovaný v

domě za přepychový. Pro příběh není tato postava podstatná, a tak jí není při představování věnována velká pozornost.

Úředník Charvát

- Tento chromý záloženský úředník obývá druhý učitelův pokoj.
- Je mu něco přes třicet, v pohublé tváři je vidět zármutek. Pravá noha mu chybí od kyčle dolů a chůzi mu umožňují berle.
- Do domu se nastěhoval teprve nedávno, je tedy stále nový a zajímavý, s nikým z domu se zatím blíže nepoznal, nemá vymezeno místo a poměr k dalším obyvatelům domu, kterým se jeví jako samotář a bloud.
- Do práce chodí dolů do města a nikdo přesně neví, proč se tedy odstěhoval zrovna do tohoto vzdáleného obydlí.

Rada Henčí

- Se svou ženou obývá druhou polovinu prvního poschodí.
- Otlýl padesátník, odchází a vrací se vždy ve stejnou hodinu. I jinak se vyznačuje nezaměnitelnými zvyky a návyky (například vždy nese v levé ruce deštník, i když svítí sluníčko).
- Henčlovi nemají děti (všechny jim umírali maličké). Jejich pečlivě uklizený byt je temný, tichý a smutný.
- Již několik let mají stejnou služku, která je hubatá, záludná, proradná a smilná.

3.2.2 Druhé patro – 3 byty

Stará slečna

- Obývá největší byt na patře, žije z kapitálu.
- Je nepoměrně vysoké a rozložitě postavy, mluví hlubokým hlasem, má mužskou hlavu s huňatým obočím a přísnými rty, nosí krátce ostříhané vlasy, značně prošedivělé.
- Je plachá, nešťastná, velmi důvěřivá; nedokáže odolat žádné prosbě.

- Dlouhé týdny s nikým nepromluví a pak naopak každého zastavuje a dává se s ním do řeči. Křiklavě se směje a zakoktává se v řeči.
- Celý dům jí opovrhuje (slabost a směšnost se nepromítá). Sousedé ji označují „ten blázen z druhého štoku“.
- Jeden ze svých pokojů stará slečna pronajímá dvacetileté konzervatoristce. Po celém domě se rozléhá její cvičení na piáno. Posměch vzbuzuje, když se k ní občas přidává stará slečna se svým zpěvem.

Nemocný řezník

- Jeho byt je naproti slečnině bytu.
- Je to svobodný a zámožný člověk, přistěhovala se k němu sestřenice, která se o něj nyní stará a čeká jen na to, až její bratranec zemře a jí spadne do klína velké dědictví.
- Sama sebe považuje neustále za pouhou návštěvnici domu, i když už v něm žije déle jak tři roky. Proto se s nikým v domě nestýká, většinu času tráví mlčky doma.
- Řezník o sebe přestal úplně dbát – klidně močí u stěn domu, v teplých letních dnech si obléká pouze župan, který odhaluje jeho špínou čpící spodní prádlo.
- Za jeho bytem se nacházejí dva jednopokojové bytečky.

Porodní bába

- Malá, buclatá, červená, sladce se usmívající čtyřicátnice.
- Dlouho si jí v domě vážili, mysleli, že je zručná ve svém řemesle, neboť byla neustále pryč. Později se ale ukázalo, že své řemeslo neprovozuje, že chodí na posluhy do lepších rodin.

Zámečník

- Hubený dlouhán s nepatrným knírkem pod nosem, mrzout, samotář, téměř s nikým se v domě nestýká, neúčastní se besed na prahu domovních dveří.
- Občas velmi pije a pak opilý namol zůstává přes noc ve své dílně.

3.2.3 Třetí patro

Ve třetím patře je nejmenší nájemné a bydlí tam většinou chudina.

Zedník Franc

- Jeho bytu se říká peleš, je to nejnečistější a nejznepokojivější místo domu.
- Bydlí tam se svou milenkou, šušká se, že spí nejen s ní, ale i s její dcerou. Před časem tam přivedl ještě svého kamaráda Johana, který tam s nimi zůstal.
- Tak tam žijí všichni čtyři a lidé vymýšlejí nejrůznější kombinace jejich soužití.

Listonoš

- Jeho děti (chlapci 10 a 12 let) jsou hodné, tiché, velmi snaživé ve škole, nikdy se neúčastní nepleh a povyku s ostatními dětmi v domě.
- Jeho silná, kyprá žena doma všem neomezeně vládne.

Kabaretní zpěvák

- Smutný starý člověk malé postavy, chodí hladce oholen, na hlavě nemá jediný vlas.
- Jeho vtipy nikdo z domu neslyšel, a proto nikdo nevěří v jeho schopnost rozesmávat lidi.
- Jeho žena je stejně stará, zchátralá a vetchá jako on; má zcela bílé vlasy a hubené stařecké ruce. Chodí slušně a čistě oblečena, má zvláštní vášeň – zve sousedy k nim do bytu a ukazuje jim dávné fotografie a prádlo svých dětí, o nichž vypráví. O přítomnosti však mlčí, zřejmě se s nimi teď jejich děti nestýkají.

Posluhovačka Schachschneiderová a její dcera Agáta

- Bydlí v posledním bytě ve třetím patře.
- Asi padesátiletá žena, vydělává si na živobytí šitím prádla do velkoobchodu, žehlením a příležitostnou posluhou. V domě jí říkají Němkyně, protože neumí moc dobře česky, vyjadřuje se nesprávně. Občas působí jako polobláznivá osoba mluvící sama k sobě.

- Posluhovačka má sedmnáctiletou dceru Agátu, kterou vychovala sama. Má ji s potulným hercem, s nímž utekla z domova, ale on pak, když bylo Agátě osm měsíců, zemřel. Její rodina se jí zřekla, takže zůstala s dcerou sama.
- Dcera je pro ni vším. Sama je vychrtlá, bezzubá, nosí jedny obnošené šaty, živí se zbytky jídel a suchými kůrkami, aby její dcera nepoznala bídu.
- Děvče bylo vždy čisté, vyfintěné, jako z jiného světa.

V přízemí domu bydlí a zároveň provozují své živnosti švec, hodinář, trafikant a lakýrníci. Lakýrnická dvojice otce a syna je v domě proslulá svými flámy a pitkami. Učitel, který je zodpovědný za to, aby v domě panoval klid a pořádek, jim jejich nepřístojnosti toleruje kvůli svým sympatiím k mladému lakýrníkovi. Navzájem si notují svými vtípkami a jeden druhému se svěřují.

Trafikant Knop je popsán jako jednonohý tlustý lenoch, který sedává před svou trafikou a všechny povinnosti přenechává své sestře. Ty, kteří kolem něj procházejí, oslovuje a překáží jim v cestě. Jeho vtipy jsou hloupé a hrubé.

Švec a hodinář jsou postaveni proti sobě a je využito jejich kontrastu. Zatímco hodinář Hamáček je upravený vdovec bez dětí, švec je ošuntělý otec tří dětí. Hamáček je velmi pyšný na své řemeslo, připadá mu ušlechtilé. Svou živnost ve skutečnosti ani nepotřebuje, protože žije z kapitálu. Zatímco hodinář je pán, švec je chudák. Do jejich krámů zavítá zákazník opravdu velmi zřídka.

Již při samotném představování postav lze odvodit, jaká bude jejich důležitost v rámci pomnožného děje. Některé z nich (například učitelova žena, hospodský prodáváč olejových rybiček, konzervatoristka) byly představeny velmi stručně. Postava učitelovy ženy je součástí charakteristiky svého manžela, z čehož můžeme usuzovat, že se v dalším ději bude profilovat jako postava ne-akční. Představení postav věnoval autor značnou pozornost. Můžeme usuzovat, že tak učinil proto, aby čtenáře co nejvíce vtáhl do chmurné až odpudivé atmosféry „domu mrzáků a nenávistných lidí“.

3.3 Agáta

Hlavní ženská role byla v Havlíčkově „hře“ přisouzena Agátě (dceři posluhovačky Schachschneiderové), jejíž bytost se na pozadí individualizovaného kolektivu obzvláště

vyjímá. Agáta je hezká dívka se světlými vlasy a modrýma očima, dívka, jež se do ponurého domu vůbec nehodí. Všichni ostatní s ním naopak korespondují. Ať už svým zevnějškem nebo charakterovými vlastnostmi. Agáta se svými vlastnostmi domu a jeho osazenstvu vymyká - svou dobrosrdečností, vlídností, nevinností. Lidé v domě nemají Agátu rádi, ona sama o tom ví a dům bere jako nutné a dočasné zlo. Po půl roce od dokončení studií získá konečně zaměstnání a od prvního dubna nastoupí jako stenotypistka v advokátní kanceláři dole ve městě.

Už jsme konstatovali, že představení nájemníků je věnován značný prostor, neboť v textu reprezentují dům. Proto zřejmě autor považoval za důležité poskytnout čtenáři podrobné „portréty“ obyvatel, které do značné míry předurčují i role v mozaikovitě komponovaném dramatu. Byl to zajisté autorský záměr zkoncentrovat do domu tolik zla a ošklivosti, jimž protipól tvoří pouze křehká a něžná dívčina krása. Všichni obyvatelé se svým vzezřením a svými vlastnostmi do zchátralého domu hodí. Jediná Agáta se liší i tím, že dostane dobré místo a má před sebou příznivou budoucnost. Má šanci uniknout ubohosti domu, šanci mít lepší život. To obyvatelé domu samozřejmě vycítí a ona se tak stává předmětem večerních besed těch, jejichž životy zejí prázdnotou a většinou i nízkostí, a proto parazitují na tom jejím. Zároveň dívky nemohou odpustit, že je lepší než oni, a nechtějí proto připustit, aby se vymanila z osidel domu a byla šťastná.

3.4 Fyzický zjev postav

Důležitým prvkem „portrétování“ postav se u Havlíčka zpravidla stává jejich fyzický zjev. Autor zde vytváří až jakési karikatury. Ansámbl postav nabízí přehlídku koncentrované ošklivosti: *„Je vybiléný, pohublý, oči povylezly z důlků, uši odstály a jsou jako vystřižnuté z papíru“*; *„Oči má bezbarvé, trpící chronickým katarém, cloněné opuchlými, zarudlými víčky.“*; *„Má rozštěpený nos, takže tvář činí dojem, jako by v ní byly nosy dva“*; *„Mladý je hrbáč. Podivný kretén s pohublou hereckou tváří, věčně žmolící cigaretu zažloutlými prsty“*; *„Jeho otylost je nechutná. Červené bezvousé tváře mu přetékaají, jeho tělo v poměrně malých šatech, je tělo ženy.“*; *„ševci stojí zbytek kštice na zátylku jako řídká tráva, zežloutlá mrazem“*; *„Švec nosí brýle bez obroučků, pod nimi se tratí opuchlá, v tuku zarostlá očka, kdežto hodinář má oči černé, vyboulené, s krvavými žilkami“*; *„Listonoška rozkadaná, vždy trochu rozepnutá, ukazovala své křivé nohy bez punčoch, podobné špinavým hroudám tvarohu“*; *„Mlčela a hleděla tupě na bílý flíček, jak se nadouvá, na oblouk břicha, na*

tvarohové ruce s prsty jako uzenky“; „Listonoš chodíval nyní rudý, s hektickými skvrnami na skráních“. Pozitivní atributy jsou naopak spojovány s Agátou (např. „Bílá jako obláček, vonná jako kvetoucí třešeň“).

Postavy nepřesahují většinou rozměr figurky, autor se nezaobírá jejich psychologií. Zato jsou neustále v pohybu. Zatímco v Domě na předměstí byla aktivní jen postava nadstrážníka Faktora a postava úředníka Syrového, který se jeho atakům bránil, a ostatní postavy zůstávaly pouze komparzem (to přispívalo také k přehlednosti děje), u Havlíčka se aktivizuje velká skupina postav. V průběhu děje je zaznamenáno velké množství reakcí, což celý děj poněkud znepřehledňuje a čtenář se tak v množství postav, jejich chování, vztahů a projevů může místy ztrácet.

3.5 Vztahy mezi postavami

Autor nás seznamuje také s tím, jaké vztahy mezi postavami (zejména mezi muži a ženami) panují. Objevuje se jich zde samozřejmě velká škála. Nenalezneme mezi nimi však ani jediný, který lze vnímat pozitivně, všechny jsou nějakým způsobem pokřivené. Například pan učitel a jeho manželka: sice mají osm dětí, ale nikdy je není vidět pospolu, nikdy je nikdo neslyšel, že by spolu hovořili. Pan učitel svou ženou pohrdá a početný stav dětí, který nikdo nechápe, pak vyznívá zcela absurdně.

Ve dvou případech soužití ve společném prostoru se jedná přímo o pouto pokrevní. V prvním jde o příbuzenský vztah nemocného řezníka a jeho sestřenice, která se o něj stará. Nedělá to ovšem z lásky ke svému příbuznému, ale očekává, že jí po jeho skonu spadne do klína bohaté dědictví. A tak spolu mlčky žijí ve společné domácnosti, bez jakékoliv vzájemnosti vedle sebe koexistují. Ve druhém případě se jedná o sourozenecký vztah mezi trafikantem Knopem a jeho sestrou. Trafikant svou sestru zneužívá, aby pro něj dělala veškeré práce. Prodává v jeho trafice, stará se mu o domácnost, vaří. Za to se ale nedočká žádného vděku. Naopak. Knop si na ní vylévá všechn svůj vztek. Své hulvátství a zneužívání submisivní ženy obhazuje tím, že ji živí. Ve skutečnosti však jen pokuřuje před trafikou, zatímco sestra za něj dře.

Pro mladého lakýrníka jsou ženy pouze objektem vášně. Nejprve si dovoluje na listonošku a po neúspěchu se mstí na jejích dětech. Pak svou pozornost zaměří na holku od zedníků a doufá, že její ošklivost a šilhavost předčí jeho vlastní mrzáctví. Ale ani tady se mu nedaří. Vrchol amorality obyvatel domu představuje pak jakýsi „milostný“ čtyřúhelník v bytě u

zedníků. Zedník Franc sdílí domácnost nejenom se svou milenkou a její dcerou, ale brzy se k nim nastěhuje ještě jeho kamarád Johan. Tak žijí společně pod jednou střechou a v domě si všichni pouze domýšlí, jak to tam asi musí vypadat.

3.6 Příchod jara

Po dlouhé expozici následuje zápletka. Vlastní děj novely začíná společně s příchodem jara. Slovo zdůrazněné přímo titulem novely probouzí ve čtenáři očekávání romance, idylly, čemuž ovšem zobrazený prostor ani postavy a jejich vztahy vůbec neodpovídají. Nicméně i Havlíčkův dům ožívá každodenním ruchem. Děti hrají kuličky, Knop pokouje před svou trafikou, nemocný řezník s pomocí své sestřenice vychází před dům, aby se chvilku nadýchal čerstvého vzduchu. Pan rada se vrací z úřadu, lakýrníci se vypravují na další flám. Dům je nadále pevně ovládnut stereotypem, každý den se opakují tytéž akce. Z letargie obyvatele vytrhne až zásadní změna, kterou přináší jaro. Rozruch vzbudí Agátino zaměstnání a posléze její milenecký vztah.

Fakt, že Agáta dlouho nemohla sehnat zaměstnání, brali obyvatelé domu jako zadostiučinění za to, že ona, dcera obyčejné žehlířky, mohla studovat. Když nastane den, kdy jde Agáta poprvé do práce, dům je probuzen ze své stereotypní a většinou pokleslé činnosti. Agátino zaměstnání se stane vzrušující novinkou a je probíráno při večerním posezení.

Jak již bylo řečeno, po dlouhé expozici však nenastane pouze zvrat v životě dívčí postavy, ale autor rozehrává zápletku, která odpovídá jevištnímu pojetí. Je vystavěna na principu zmnožených nápadníků. To by samo o sobě mohlo čtenáře svádět k očekávání komických prvků a celkového komického ztvárnění a vyznění.

Hlavní princip, na kterém je zápletky vystavěna, můžeme označit jako kontrast a paradox. Čtenář si objektivně uvědomuje nepatřičnost uchazečů o dívčinu přízeň. Proti sobě zde stojí krásná dívka v rozpuku mládí a vyžilí, charakterově pokřivení a naprosto nesoudní nápadníci. Je s podivem, že si vůbec dovolí na dívku myslet a že si na ni vzhledem k vlastní ubohosti vůbec dělají nějaké nároky. Možná je to ale způsobeno právě tím, že jsou z jednoho domu a znají se navzájem od jejího dětství. To, že se muži nechovají adekvátně ke svým charakterům, vytváří pak v ději napětí, navozuje pocit ohrožení.

3.7 Agátini nápadníci

Prvním z uchazečů o dívčinu přízeň je švec, který přesto, že má doma ženu a tři děti, se Agátě dvoří. Volá za ní komplimenty a snaží se ji neustále hladit po vlasech. Dalším nápadníkem se stává hodinář Hamáček, ke kterému chodí Agátina matka uklízet, což bere třetí z nápadníků, trafikant, jako Hamáčkovu výhodu. Přesto si věří a dává si u dívky vysoké šance. Samolibě sází na své mládí, vojenskou krev, svobodný stav a snad i vzhled. Přijetí role nápadníků motivuje vypravěče k opětovnému využití divadelní terminologie a přirovnávání domu k jevišti²².

Posledním, komu Agáta učaruje, je mladý úředník Charvát. Ten ovšem na rozdíl od svých soků vzplane k Agátě upřímným opravdovým citem. Proto ji neustále vyhledává a doufá, že společně započnou hovor jako při jejich prvním setkání. Dívka ho však vnímá pouze jako dobrého přítele.

Charvát, který je stále brán jako cizinec, svým přátelstvím a styky s Agátou proti sobě poštvé obyvatele domu ještě více než předtím. Nejvíce námitek proti němu mají samozřejmě tři neúspěšní nápadníci. Z trojice soků úředníka nejvíce nenávidí břicháč Hamáček. Nejméně hněvu k němu naopak pociťuje švec. Jeho urážky vůči mladému úředníkovi jsou motivovány pouze vlivem okolí, nikoli nenávistí. Urážkami se chce zalíbit ostatním obyvatelům domu. Charvát napíše Agátě dopis, v němž se jí vyznává ze svých citů, které k ní chová. Nakonec ale nenajde odvahu k tomu, aby dívce dopis předal.

Ta tou dobou vypomáhá své matce u hodináře, což je pro něj velká příležitost k upoutání její pozornosti. Jednou nadnese otázku, jak by se Agáta zachovala, kdyby jí někdo nabídl sňatek. Vzhledem k tomu, že z její odpovědi mu v hlavě uvízne pouze slovo matinka, usoudí, že je důležité v této záležitosti postupovat přes Agátinu matku. A tak se za ní jednoho dne vydá.

Zpráva o námluvách se šíří domem rychlostí blesku. Celý dům (podoben chóru) napjatě naslouchá a čeká na výsledek. Slyšet bohužel není ani slůvko. Vypravěč čtenáři nezprostředkuje, co se odehrálo za zavřenými dveřmi. A tak čtenář zůstává stejně jako ostatní obyvatelé domu v napětí, jak schůzka dopadla. Když Hamáček schází zpátky do svého bytu, tuší obyvatelé domu dle výrazu jeho tváře, že neuspěl. V poledne se tušení proměňuje

²² „Zatím je jen nutné sehnat obecnost. A skutečně, dům se nyní podobal velkému hledišti. V oknech, obsazených více než jindy, střídali se ti, kdož měli za úkol pozorovat každé hnutí, aby ti druzí o nic nepřišli.“ – Jaro v domě: str. 55.

v jistotu, zvědavci se dozví, že Schachsneiderová hodináře vyhodila a on se svou žádostí nepochodil. Nyní se k témuž činu chystá trafikant Knop, ale k jeho neoprávněné žádosti již nedojde.

3.8 Vetřelec

Obyvateli domu je totiž spatřen pátý uchazeč o dívčinu přízeň. Nápadnická zápleтка se tak dále zamotá tím, že se na scéně objeví nový „ženich“. Tentokrát to však není nikdo z domácích, ale nežádoucí cizinec, matně představený pan inženýr, jehož zájem a snad i náklonnost dívka opětuje.

Přítomnost vetřelce obyvatele domu spojí. Jsou zapomenuty všechny šarvátky a neshody, dokonce i Charvát, který byl do té doby brán jako někdo cizorodý, je přijat do společenství, neboť on je také tím, kdo byl odmítnut. Zapomenuta je též vzájemná nevraživost mezi jednotlivými nápadníky, neboť máloco tak sjednocuje jako společný nepřítel (domovním konziliem označený jako „šamstr“), proti kterému je nutno se semknout. Tento moment semknutí je zárodkem následné msty, vycházející z uražené ješitnosti. Situace se zle vyhrocuje poté, co je sledovaná dvojice přistižena.

Díky tomu, že se autor věnuje celé množině postav, může nyní nabídnout celou škálu reakcí na příchod nového nápadníka a na vzniklou situaci. Tato jakási „průřezovost“ je pak typická pro celou prózu. Švec projevuje stejný zájem o děvče jako předtím, na jeho chování se nic nezmění. Jediný Charvát se cítí z nové situace skutečně nešťastný. Jeho jedinou nadějí zůstává představa, že pan inženýr třeba jednoho dne nepřijde a on se ujme úlohy utěšitele. Svůj hněv nemíří proti Agátě ale proti sobě. V trafikantovi se mísí směs pocitů. Na jednu stranu se stydí za svůj veřejně projevovaný zájem o Agátu, ale utěšuje se tím, že o něm vědělo jen málo lidí. Na druhé straně si vyčítá, že to na Agátu nezkusil a promarnil tak příležitost si užít. Z nynějšího pohledu by podle něj nebylo obtížné dívku svést. Navenek se tváří, že je mu nastalá situace lhostejná, ale uvnitř ho šíří bezradnost a vztek. Hamáček své pocity najevo nijak neprojevuje. Nastalá situace ho pouze přinutí sehnat si novou posluhovačku. Paní Schachsneiderová se totiž po Agátině odhalení zhroutí.

3.9 Past

Agáta je zaslepená láskou, a tak jí ani nevadí, že nezná pana inženýra celým jménem a trpělivě čeká, že jí třeba sám od sebe své příjmení prozradí. To se ale nestane. Zatím dům

pozoruje, jak „šamstr“ každý den Agátu doprovází a na rozloučenou jí líbá ruku. Naděje, že ho to brzy omrzí, se však nesplní („*Nyní začal mít dům podezření, že dům udělá štěstí.*“²³), a tak je zosnován plán, jak odhalit vetřelcovu identitu. Plán, který Agátino štěstí překazí. Na pana inženýra je připravena past: dívka ho má nalákat k domu, kde se ho ujmou samotní obyvatelé a zjistí jeho jméno. Mladík však jejich úmysly odhalí a odchází, přičemž nebohé děvče nechává napospas domu a jeho obyvatelům.

Kolektiv nájemníků vytváří nad dívkou jakýsi samozvaný „mravní soud“, což je vzhledem k jejich vlastní nepřiznané ubohosti a mravní pokleslosti vskutku absurdní. Jaroslav je tím, kdo má nakonec dívčin osud ve svých rukou. On má tu moc vysvobodit ji z domu a nabídnout jí šťastnější budoucnost, ale žádná pohádka se nekoná. Namísto zachránce se stane tím, kdo její osud zpečetí. Ukáže se, že ani on nemá žádné morální kvality a je vlastně stejný mizera jako ti, kteří stojí proti němu. Obyvatelé domu svým spiknutím mladíka odeženou a spolu s ním i Agátinu šanci na lepší život.

Po předešlých událostech se hodinář Hamáček znovu vydá na námluvy. Využije situace, do které se Agáta dostala, a toho, že ztratila svou dobrou pověst. Obezřetně si počká do okamžiku, kdy je jisté, že Agáta není těhotná. Tentokrát je úspěšný a v prosinci se může konat svatba. Charvát se ještě snaží dívce sňatek rozmluvit, ale když neuspěje, odstěhuje se z domu pryč. Dům – past, který byl vůči dívce po celou dobu nepřátelský, tak dosáhl svého a zničil a zadusil mladičský život nevinné dívky, která skončí v nerovném manželství bez lásky.

3.10 Dům – pomnožná postava

Havlíčkův dům není prostorem, ale jakousi pomnožnou diferenciovanou postavou. Když se řekne dům, myslí se jeho nájemníci, kteří ho ztělesňují. Protože dům značí své nájemníky, je často personifikován: „*Dům prožil obvykle svůj den a neočekával už nic od večera.*“; „*Dům hleděl za ní s posměchem a podezíravě. Ale čekal.*“; „*Dům prominul dívce její nemanželský původ, nikdy však jí neodpustil její čistotu, nevinnost a krásu.*“; „*Dům sám hleděl na tento nově utvořený pár se vší nevraživostí, již byl schopen.*“.

Proti Agátě zde není postavena jedna konkrétní postava, ale jedná se o množinu postav, o kolektiv nájemníků. Někteří jsou v ději více zapojeni, kují proti dívce pikle, jiní se drží stranou; někdo je do nepravostí zatahován proti své vůli a přesvědčení. Tak se děje například v

²³ Jaro v domě: str. 84.

případě mladého úředníka Charvát. Ten ovšem svou zbabělostí, nemужností a neschopností postavit se na odpor ostatním umožní, aby s ním ostatní manipulovali a zapletli ho do svých úkladů proti nebohé dívce.

Díky velkému množství nájemníků působí próza velmi dynamicky, hemží se to v ní postavami – figurkami, jejichž nicotnost, iracionalita a vulgárnost zakládají škálu kuriózních reakcí a epizod. Je zde rozehrána vztahová hra, v jejímž středu stojí Agáta, která se brzy pro své sousedy stává jakousi kořistí. Jejich síla a převaha tkví právě v soudružnosti a zacílení na společného nepřítele. Tím, že se semknou, stávají se nebezpečnými. Kdyby si každý hleděl svého, tak by to s Agátou tak špatně nedopadlo. Ale proti tak silnému a parazitnímu nepříteli nemá dívka šanci, a tak nakonec končí v pasti nerovného manželství, zatímco dům může vydechnout uspokojením. U Havlíčkova domu lze hovořit až o naturalistickém pojetí spočívajícím ve fatalistickém pohledu na prostředí, kterému se nelze vymknout, i když postava na sobě nenese jeho stopy.

3.11 Podobenství

Příběh novely ironicky nazvané Jaro v domě je vyprávěn z pozice vševědoucího vypravěče, který celé dění zároveň komentuje a sám se k němu vyjadřuje a hodnotí ho. Nejedná se o neutrální podání, ale vyprávění naopak vyznívá velmi expresivně, zejména v karikaturním podání fyziognomií, narušenosti přirozených vztahů a koncentrované odpudivosti.

Do prózy je zároveň vložena i významová rovina, která přispívá k tomu, že ji můžeme interpretovat také jako „podobenství“. Objevují se zde biblické narážky a vyvstává zde problém osudu a osudovosti.²⁴ Mluví se zde o „hře“, která bude sehrána. Jako kdyby lidské osudy měl někdo neznámý v ruce a vše pečlivě zinscenoval. Již předem se také uvádí, že hra, která bude sehrána, je pochmurná. Vše je tedy předem dané a člověk nemá nejmenší naději něco z toho ovlivnit. Můžeme se dočíst, že dům si vybral své nájemníky. Složení obyvatel tedy není náhodné, ale bylo pečlivě připraveno pro následující neodvratné události.

Vypravěč rovněž informuje o postavě stařečka s bílými vlasy, jakéhosi profánního pánaboha (jde tedy o jednu z četných Havlíčkových variant božství), zastoupeného panem domácím na penzi, který ovšem na scénu nájemního domu nevstoupí. V rámci paralely připodobňující

²⁴ „Dlouho se připravoval osud k čemusi ponurému, dlouho sestavoval figury a kreslil pozadí.“ Jaro v domě: str. 34.

dění k divadelnímu představení je označován jako režisér. Ten předal kdysi klíče do rukou svého zástupce a pak se již o nic nestaral. Vše se tedy odehrává pouze s jeho mlčenlivým souhlasem. Majitel, univerzitní profesor na penzi (výše zmíněný stařeček s dlouhými bílými vlasy a vousy) žije spokojeně ve své venkovské vile, o dům se viditelně vůbec nezajímá a pouze inkasuje peníze.

4 Týden v tichém domě

4.1 Titul a předobraz

Próza Týden v tichém domě byla otištěna v časopise Květy již v roce 1867. O deset let později ji Jan Neruda použil jako úvodní text svých Povídek malostranských.

Čas a místo děje povídky jsou vymezeny přímo v jejím titulu. Autor v próze zachycuje život obyvatel malostranského činžovního domu v průběhu jednoho týdne. Předobrazem byl Nerudovi pravděpodobně dům U dvou slunců²⁵, kde strávil dětství. Povídka nemá jednoho ústředního hrdinu ani souvislý dějový příběh. Neruda zde vykresluje jednotlivé obyvatele malostranského domu a nastiňuje vztahy, které mezi nimi panují. Popisuje události, které se během onoho týdne odehrají a zaměstnávají obyvatele domu. A není jich vskutku málo. Setkáváme se tu například s úmrtím, následným pohřbem, námluvami, svatbou, výhrou v loterii či výpovědí ze zaměstnání. Tolik událostí je samo o sobě důkazem, že v „tichém“ domě je pěkně živo a neustále se tam něco děje.

Obrázek 2 - Domovní znamení U dvou slunců

²⁵ V Nerudově (dříve Ostruhové) ulici

4.2 Vstup do domu

V první kapitole, výmluvně nazvané V košili, není pozornost věnována, jak by se dalo očekávat, popisu celého domu, ale pouze jednomu bytu. Do prostoru nevstupujeme průjezdem z ulice, ale vplížíme se společně s všetečným vypravěčem tajně v noci, nepozorovaně, do intimního prostoru spících postav. Hledisko neviditelného pozorovatele má v sobě prvky observace a vetřelectví. Toto podání autor nejspíše zvolil proto, aby jeho vyprávění působilo co nejvíce autenticky. Chce, aby čtenář uvěřil, že tento dům skutečně existuje a pozorovaní lidé v něm takto žijí.

V místnosti, do které nás vypravěč²⁶ zavádí, nejprve panuje úplná tma, a proto jsou k jejímu poznávání využity jiné smysly než obvyklý zrak. V první řadě je to čich. Ten rozpoznává všemožné pachy: smrkové a jedlové dřevo, lůj a sádlo, suché švestky, kmín, kořalka, česnek. Čichové vjemy se později potvrdí i zrakovým vjemem a může být s jistotou konstatováno, že se jedná o hokynářský krámk.

Dalším smyslem, jenž se zapojuje do zkoumání dílčího prostoru „tichého domu“, se stává sluch. V místnosti je slyšet tikot hodin a oddychování spících lidí. Autorův popis je, jak nám přiblíží následující ukázka, velice detailní a působí na čtenáře velmi sugestivním dojmem: *„Sluchu se dotýká tykot hodin. Musí to být staré nástěnné hodiny s dlouhým kývadlem, na jehož konci tenký plechový a zajisté že trochu zkřivený kruh; někdy se kývadlo v jednozvučné své povídačce zakoktne a kruh se lehýnce otřeše. I to zakoktnutí opakuje se v pravidelných rozměrech a stává se jednozvučným. Mezitím slyšíme dýchání spících. Musí jich tu býti více. Dýchání se všelijak proplítá, zcela se neshodne ani jednou, někdy jako by jedno usínalo, kdežto druhé se sesiluje, jedno jako by se s kývadlem hodin zakoktávalo, kdežto druhé sobě přispišuje, a v to zas zahučí odjinud náhlé oddechnutí silnější, jako by to odstavec nové kapitoly spací. Také hodiny si nyní pojednou zhluboka oddychly a zahrkly. Zdá se, že po hrčivé té úvozovce kývadlo šepotněji se pohybuje. Jeden ze spáčů se pohnul a zašustnul pokrývkou; dřevěné lože jeho prasklo. V hodinách hrklo to znovu, jedna – druhá zazní to rychle po sobě zvukným hlasem kovovým, jedna – druhá hned nato zakuká to hlasem temným. Spáč se znovu pohne. Je slyšet, že se na loži vzpřimuje, že odhrnuje pokrývku. Ted' zavadil nohou o pelest – ted' zašramotil těžkou trepkou – patrně již, že obut v obě trepy. Pohne s sebou a*

²⁶ Jehož existence je v této úvodní kapitole, jak píše Jaroslava Hrabáková ve stati K poetice Týdnu v tichém domě (str. 60 – 65), redukována na neosobní formálnost užitého plurálu.

*učiní několik opatrných kroků. Již zase stojí; ruka jeho hmatá po dřevěné ploše, pod rukou mu něco zaharaší, jistě že to sirky. Několikrát sirka škrtně, několikrát zasvitne fosforový dým, zase škrtnutí, dřívko prasklo, člověk zabručí.*²⁷ Škrtnutím sirky a následným zapálením světla je motivován vizuální popis místnosti. Ovšem pouze té části, která je osvětlená. Prostor je tedy hned v úvodu prózy prezentován velmi neobvyklým způsobem. Vleze se do něj tajně a za úplné tmy. Na základě pachů, které autor čtenáři velmi přesně přiblíží, je identifikováno, že se nacházíme v hokynářském krámku. Následuje popis zvukový a teprve poté i klasický popis vizuální. Ten je rovněž velmi přesný a detailní.

Jen podotkněme, že v prostorách krámku se odehrává i jedna z posledních kapitol, která nese název *Po tahu*. V ní vrcholí spor mezi paní Bavorovou a paní hospodskou, který tvoří jednu ze zápletek prózy. Obě ženy společně stojí v pozadí vztahu svých dětí. Vztah Václava a Márinky se odvíjí podle toho, jak zrovna spolu obě ženy vycházejí. Když se na konci nepohodnou kvůli výhře v loterii, znamená to i konec scházení jejich potomků.

4.3 Vypravěč

Vypravěč v „povídce malostranské“ vystupuje jako jakýsi zvědavý observátor. Působí jako neviditelný, ale na scéně neustále přítomný subjekt. Používá často množné číslo, čímž vyzývá čtenáře, aby ho následoval. Chce ve čtenáři současně vzbudit dojem, že realita běží nezávisle na něm, že mu podává vskutku autentický obrázek. Na druhou stranu ale jeho podání reality rozhodně není neutrální. Při popisu postav nezřídka projevuje své sympatie či antipatie. Zde je ukázka několika případů hodnotících soudů vypravěče: „*vyšlo z nich pěkné, as osmnáctileté děvče. Vtělené ráno! Vzrůst dívky té byl půvabný, štíhlý.*“ (o slečně Josefince); „*Snad že bílý a čistý čepeček její dobře jí sluší, snad že ve světle slunečním všichni lidé jsou i jeví se co mírnější, její celá tvářnost zkrátka zdá se nám nyní býti příjemna.*“ (o paní Bavorové); „*Slečna je, abychom vyjádřili se krátce, blondýnou nejjádnějšího druhu.*“ (o slečně Matyldě).

4.4 Popis domu

Celek domu se zaznamenává až ve druhé kapitole. Nastalo ráno a plného světla vypravěč využívá k tomu, aby se porozhlédl kolem a zaznamenal, jak se dům probouzí k životu. Na dvoře jsou slyšet i zvuky doléhající sem z ulice. Svou pozornost vypravěč zaměřuje nejprve na

²⁷ Povídky malostranské: str. 9 – 10.

okna a společné prostory domu: „Znenáhla stalo se přece živěji. Bílé opony mizely s oken, leckteré okno se odevřelo, objevila se v něm postava, rozhlídla se po nebi a vrchu Petřínu i mluvila pak něco dovnitř k ostatním spolubydlícím o pěkném ránu. Na schodech a pavlačích se setkávali a přáli sobě „dobrého jitra“.“²⁸ Opět je tedy stvrzena vypravěčova observační pozice. Na čtenáře to působí tak, jako kdyby stál na dvoře a jednotlivé postavy uviděl v oknech. Dvěma oknům věnuje vypravěč větší pozornost a využije jich k portrétům dvou postav, jenž se v nich zjeví. Jednou z nich je starý mládenec Loukota: „Vtom však prasklo vedlejší to okno a odevřelo se dokořán. Objevil se v něm jiný muž vysoké taktěž postavy, avšak mladší. Byl vlasů černých, pečlivě přičesaných v slušnou a pevnou formu, jaká hlásala, že je každodenně a na vlasek asi tatáž. Obličej jeho byl kulatý, hladce oholený, jak se ale zdálo, bez zvláštního výrazu. Tělo se krylo v elegantní šedivý župan, ruce držely hedbávný žlutý šátek a vytíraly jím skla zlatých okulárů. Ještě jednou dychl na skla, ještě jednou setřel s nich mlhu, nyní nasadil brejle a obrátil se zcela k nám. Tvář jeho, dříve neurčitá, nabyla pod skly náhle pevnějšího rázu, jakž se vždy u krátkozrakých stává. Byla to tvář dobrácká, oko pohlíželo nyní přívětivě i dosti vesele; přec však lze z každého rysu čísti, že ta tvář již hezky dlouho přes čtyřicet let na svět se dívá. A když se podíváme na ni tak jen trochu znaleckým okem, jsme skoro jisti, že to tvář staromládenecká. Tvář kněze a tvář starého mládence poznáš i v přístroji. Starý mládenec položil se do okna, sněhobílým, pěkně vyšívaným polštářem opatřeného. Podíval se do modré oblohy, pohledl na lesknoucí se zelený Petřín a úsměvné jitro zazrcadlilo se i na tváři jeho. „To je krása – musím časněji vstávat,“ šeptal. Hned nato sklouzl zrak jeho do druhého patra zadní části domu. Míhl se tam za zavřeným, čistým a průhledným oknem ženský šat. Úsměv starého mládence stal se zřejmější: „Nu to se rozumí, Pepička – Josefinka už v kuchyni,“ šeptal zase.“²⁹ Za povšimnutí stojí fakt, že při popisu opět důležitou roli hrají sluchové vjemy. Okno při otevírání praskne, čímž zaujme vypravěčovu pozornost, a následuje popis postavy, která je v okně spatřena.

Jak je patrné z předcházející ukázky, představování jednotlivých postav umožňuje právě prostorová dispozice. Portrét Josefinky se objevuje proto, že právě ji vyhlídí a posléze sleduje již spatřený doktor Loukota. Dívka jde přes dvůr k nemocné slečně Žanýnce, aby jí předala polévku. Narazí však na zamčené dveře, za nimiž, jak se ukáže, se skrývá smrt. Na pomoc Pepičce přispěchá mladý Bavor: „Vzala za kliku, dveře byly zavřeny. Rachotila klikou, klepala

²⁸ Povídky malostranské: str. 13.

²⁹ Povídky malostranské: str. 13 – 14.

na dvěře, uvnitř se nikdo nepohnul. „Zaklepejte na okno!“ radil doktor z okna svého. „To nebude nic platno, bouchat se musí, ne klepat, a bouchat Pepička neumí. Počkejte, já zabouchám!“ zaznělo se schůdků z průjezdu do dvora vedoucích a dvěma skoky octnul se mladík as dvacetiletý přes schody dole a již stál vedle Josefinky.³⁰ Přilákány nezvyklým ruchem objevují se na pavlačích další postavy. Postavy vstupují do děje zcela přirozeně, jak se věci odehrávají, nikoli tak, že by se autor rozhodl je čtenáři souhrnně představit. Zdá se tedy, že hlavním účelem této hromadné a hlučné scény je představení všech nájemníků, které „přilákala“ smrt nejubožejší obyvatelky „tichého domu“.

Teprve ve třetí kapitole následuje celkový a podrobný popis architektonicky dosti podivné stavby, skládající se ze dvou částí: „Dům má poměrně značnou hloubku, prostým průčelím svým dívá se v ulici Ostruhovou, kdežto zadní část budovy hledí do hluboké a mrtvé uličky Svatojanské. Tím svahelem se stává, že zadní část vzdor svým dvěma patrům je přec nižší než jednopatrová část přední. Obě ty části nejsou budovami spojeny, zdi sousedních domů trčí mezi nimi do výše, ale slepě, bez oken. V přední části lze z ulice vidět vlevo krám hokynářský, vpravo hospůdku. Do prvního patra nechodí se schody z průjezdu temného, nýbrž musí se vyjít na schůdky do dvora vedoucí, odtud vpravo po krátké pavláčce k točítým schodům, těmi nahoru zas na krátkou pavláčku, z ní do malé chodby.“³¹

4.5 Společné prostory

Jak bylo již řečeno, ráno celý dům ožívá. Z oken mizí rolety a sousedé se navzájem zdraví. Důležitou roli zde hrají společné prostory jako schody, pavlače, dvůr, kde se lidé setkávají. Ovšem ne všichni. Někteří jsou z tohoto spolubytí vyloučeni. Jedná se o Josefinčinu nemocnou sestru Katušku a pana Lakmuse, který má nemocnou nohu a nemůže vycházet ze svého bytu. Jeho aktivita je omezena pouze na soukromý prostor. Veškerý svůj čas tráví buď na pohovce, anebo u okna, z kterého pozoruje dění venku. Hromadných scén ve veřejných prostorech se osobně neúčastní a pouze je vzdáleně sledují. Přípravy na pohřeb staré Žanýnky pan Lakmus pozoruje z okna a Josefinčina sestra dolů hledí přes zábradlí ve druhém patře domu. Všichni ostatní nájemníci jsou shromážděni dole na dvoře a připraveni k odjezdu na hřbitov.

³⁰ Povídky malostranské: str. 15.

³¹ Povídky malostranské: str. 20 – 21.

4.6 Jednotlivé byty

Některé byty jsou popsány skutečně do detailů. Je to nejen proto, že interiéry příbytků korespondují s momentální situací svých nájemníků, ale také proto, že se v nich odehrávají scény, během nichž se posouvá kupředu děj, či se charakterizují jednotlivé figury. Jednou z funkcí prostoru je tedy to, že slouží k předvádění scén. Vybrané byty či dvůr se stávají jevištěm, na němž se přehrávají výstupy obyvatel domu.

Autor využívá první hromadné scény, jejíž účastníci se nacházejí na pavlačích, na dvoře i v umrlčí světničce, rovněž k tomu, aby ukázal, jak jednotliví nájemníci reagují na tutéž událost. Čtenář tak má možnost začít porovnávat charaktery postav. Ty svým jednáním získávají buď kladný, nebo negativní příznak. Pan domácí se stará pouze o to, aby mu z ženina skonu nevzešly nějaké výdaje. Naopak paní hospodská s paní Bavorovou se nabídnou, že zesnulou umyjí a obléknou.

V kapitole *V rodině pana domácího* je představen další byt „tichého domu“, představující další scénický prostor, na němž se může odehrát nějaký charakterizační výstup. Jeho smysl tkví tentokrát v tom, že je zde demaskováno pokrytectví paní domácí a její dcery. Do bytu domácích přichází návštěva a my jakoby z pozice diváků sledujeme upřímnou reakci slečny Matyldy na tento fakt: „*Copak tu zase chtějí ty sůvy!*“³² a následné předstírané vřelé přijetí příchozích: „*Ale ale, to je radost!*“ zvolala dobrá slečna Matylda a tleskala radostně. „*Marie, tys hodna, počkej, tak dlouho nepřicházet!*“ a obejmula vřele mladší z příchozích.“³³ Stejná faleš a přetvářka panuje i při rozloučení. Sotva slečny skončí s objímáním, hubičkami a komplimenty a zaklapnou dveře, začnou jedna druhou pomlouvat: „*Slyšelas, Matyldo, jak se bála rheumy?*“ tázala se paní domácí, když paní a slečna Baurovy již scházely s prvního poschodí do dvora. „*A nemá snad ani jediný pravý zub!*“ „*Baže ne, děvečka jí myje zuby po obědě vždy zároveň s nádobím!*“³⁴

Stejného prostoru je využito i v kapitole nazvané *Pět minut po koncertu*, kdy se v bytě schází společnost, aby si poslechla zpěv mladší dcery domácích.³⁵ Zápletku této konverzační etudy tvoří vlastně jakýsi milostný trojúhelník, sestávající ze slečny Matyldy, její „přítelkyně“ Marie a nadporučíka Kořínka. Je zde uplatněn motiv přebrání nápadníka. Slečna Marie se při

³² Povídky malostranské: str. 24.

³³ Povídky malostranské: str. 24.

³⁴ Povídky malostranské: str. 28.

³⁵ Obdobný motiv jako u Zoly – také pořádány večírky, a je na nich je předváděna dceřina hra na klavír.

rozhovoru s panem nadporučíkem nezapomene „nechtěně proříct“ o finanční situaci a dlužích hostitelů. Když posléze pana Kořínka požádá o doprovod při odchodu z večírku, jmenovaný jí velice rád vyhoví a ochotně opustí slečnu Matyldu.

V bytě Ebrových se odehraje i jedna ze závěrečných scén, při níž jsou naplno přiznány finanční potíže pana domácího. Kapitola nese ironický název *Z něžné domácnosti*. Na scéně se coby návštěvník objevuje žid Menke, u něhož si pan Eber půjčuje peníze, ačkoliv není schopen splácet úroky. Po Menkově odchodu následuje mezi manželi bouřlivá hádka, při níž pan domácí zavře svou choť do skříně. Když ji z šatníku vysvobodí dcera, následuje honička po pavlači, zakončená tím, že paní Ebrová hodí po svém muži koště. Tím se zcela završuje demaskování dojmu měšťanské honorace, který se rodina snažila vytvářet. Co se týče replik, gest, mimiky postav a samotné akce je celá scéna stylizována do podoby fraškovité grotesky. Slečna Matylda v ní vystupuje v roli vděčného a pobaveného diváka: „*Nedomluvila; pan Eber, nemoha se déle opanovat, přiskočil, vstrčil svou choť hloub do šatníku, spráskl dvěře a otočil klíč. Slečna Matylda spráskla radostí ruce. V šatníku nastal hřmot a tlučení, že se šatník až kýval. Pan Eber chytil sklenici a mrštil jí po šatníku, až se rozstříkla. Slečna Matylda znovu si radostně zatleskala.....V kuchyni chytla paní domácí koště a vyřítla se na pavlač. Pan Eber ubíral se právě již po schodech kolem posluhovačky, zaměstnané mytím schodů. „Skopněte ten škopek na něho, polejte ho!“ křičela paní domácí. Pan manžel zrychlil kroky až k nebezpečnému spěchu. Již vynikl na dvůr, vtom mu zafičelo koště kolem uší, minulo ho však šťastně. Vidouc to strhla si paní domácí čepec s hlavy a mrštila také jím po ubíhajícím manželci.*“³⁶ Lze říci, že závěrečný pohled do domácnosti Ebrových se odehrává čtenáři před očima přímo jako filmová groteska.

4.7 Loukotův byt

V kapitole *Monolog lyrický* představuje vypravěč pokoj, který obývá doktor Loukota, zahlédnutý v okně v druhé kapitole, kde se také účastní chmurné události. K poetickému popisu místnosti je tu využito měsíční světlo: Neruda ozvláštnil popis soukromého prostoru tak, že místnost čtenář poznává společně s tím, jak je ozařována světlem měsíčních paprsků: „*Bylo jitro a je nyní večer dne prvního. Je večer a na dějišti našem je jako v staroruské písni: „na nebi měsíc – v jizbě měsíc“.* Po nebi táhne vysoko měsíc plný a tak jasný, že hvězdičky kolem něho vyhasly a teprve v světové dálce od něho bázlivě se rozsvěcovaly. Pyšně rozestřel

³⁶ Povídky malostranské: str. 80 – 81.

měsíc světlý svůj plášť po zemi, pokrýl jím vody řek i zeleň břehů, širý kraj i rozložené město, vlekl jej náměstími a ulicemi, kdekoliv vůbec místo našel, a spatřil-li někde odevřené okno jizby, hodil i do ní cíp zlatého pláště. Také do jizby páně doktorovy vplynul odevřeným dokořán oknem a v pečlivě upravené, čistotné, ba elegantní jizbičce té byl dlouho pánem sám a sám a líbilo se mu zde. Políval květiny na květinovém stolku poblíž okna, že se zdály jakoby stříbrným jíním pokryty, položil se na bělostné lože, že se zdálo ještě bělejší, usedl do pohodlného křesla a svítil si na rozmanité náčiní psacího stolku, ba roztáhl se i po celé délce podlažního koberce.³⁷ Zařízení bytu i v tomto případě vypovídá o postavě. Je odrazem Loukotovy staromládenecké pečlivosti a spořádanosti.

Vypravěč tu opět vystupuje v roli utajeného pozorovatele a vetřelce, který pronikl do prázdného pokoje a nyní uvnitř vyčkává na návrat nájemníka, jehož příchod „ohlašuje“ opět sluchový vjem: *„Konečně cvakla klika, dveře ospale vrzly a majitel bytu vstoupil.“³⁸* Na scéně svého pokoje pronáší doktor monolog, z něhož vyplývá jeho úmysl oženit se s Josefinkou. Autor by nám sice jeho myšlenky mohl zprostředkovat pomocí vnitřního monologu, nechává však raději postavu promlouvat nahlas, čímž se znovu stvrzuje scénické řešení cyklické prózy zaznamenávající týden v členitém prostoru s množinou rozmanitých figur. Kapitola působí velmi divadelně, jako by pokoj byl vskutku jevištěm a Loukota na něm přehrával svůj výstup: *„Ach Josefinka asi už spí – pa, koťátko, nechala si něco pěkného zdát! Je to roztomilé kotě – a tak dobrosrdečna!“ náhle se sehnul, mnul koleno zas, ale nezaklekl tentokrát. Položil se do okna. „Byt mají dosti velký, ani ho teď nepotřebují. Zůstanem tam – jen trochu nového nářadí! - - No, matku a tu nemocnou Katušku budem mít rádi, jsou hodny. Takto nemá nikoho, - ten bavorský bratranec bude družbou, ovšem, Josefinka musí mít na svatbě družbu, to se rozumí – kotě! Odbudem to ve vši tichosti – Bartolololo – Copak mně dnes sevillašský doktor nejde ani s mysle, co je to!“³⁹* K získání Pepiččiny přízně se chystá doktor Loukota využít milostné básně mladého Bavora, které od něj dostal k přečtení a posouzení. Kapitola je prostoupena lyrickou a milostnou náladou korespondující s Loukotovou zamilovaností, tu však podstatně rozrušuje praktické a strategické protagonistovo uvažování.

³⁷ Povídky malostranské: str. 28 – 29.

³⁸ Povídky malostranské: str. 29.

³⁹ Povídky malostranské: str. 29 – 30.

4.8 Omylem ženichem

Bytná Lakmusová se mylně domnívá, že Loukota je zamilovaný do její Klárky. V kapitole *Starý mládenec – Všeho štěstí výlupek (pořekadlo)* probírá se svým manželem, který se nachází na svém obvyklém místě – na pohovce, případný doktorův sňatek s jejich dcerou: „*On je zachovalý, zdravý člověk a ani nevypadá staře a také není tak stár. Raděj jeho, známe ho, než čekat na nějakého flouska, zvlášť když už to s Klárkou nelze vydržet. Víš, že má několik tisíc zlatých a dovede ženu uživit, proč bychom mu dceru nedali, - že ne? – nu tak mluv přece!*“ „*Ale – kdo ví, chce-li ji –*“ odvážil se pan Lakmus zase podotknout. „*Nu to se rozumí, že mu ji nemůžem vnutit, když nechce,*“ horšila se choť, „*to by bylo pěkné!*“⁴⁰ Ale přesně to se nakonec stane.

Poté, co přijde domů (do bytu Lakmusových) Loukota, který odeslal Josefince první milostný dopis, odehrají se tu přímo komediální výstupy, založené na komunikačním nedorozumění a později zakončené tím, že se doktor Loukota opravdu stane Klárčiným ženichem. Následující ukázky dokládají humorný až fraškovitý ráz dialogů: „*Nemyslíte, pane doktore, že je to hezké, když má člověk někoho, komu může říci ‚můj drahý‘?*“ „*Inu ano – jakpak by ne – když se tak dvě srdce spletou – zvlášť z jara –*“ namáhal se pan doktor. „*Ale – ale, jak to dnes mluvíte – vy jste čtverák! Kdopak by se vám mohl divit, kdybyste pomýšlel! Jste v nejlepších letech, kvetete zdravím, byl jste hospodářský –*“ Doktor vězel v trní. Myslil, že ví paní Lakmusová již všechno o tajné lásce, o Josefince, o básni. [...] „*Nu a řekněte – ale upřímně, rozumíte, zcela upřímně – tak upřímně, jako byste třeba mluvil s matkou, jejíž dceru chcete –*“ a vzala pana doktora za ruku i zadívala se mu hluboko do očí – „*řekněte, nepomýšlíte už na to?*“ „*Prozrazeno je prozrazeno, nač se stydět!*“ zpovídal se pan doktor upřímně. „*Ano!*“ „*Ale vždyť jsem to muži povídala!*“ spráskla paní Lakmusová radostně ruce. „*Jak – pan Lakmus –*“ „*Inu toť! ,Kdo ví, bude-li ji chtít, ‘povídal, považte si!’*“ „*A proč bych ji nechtěl!?*“ „*Ale já všechno věděla! Vy čtveráku, za matčinými zády, aby matka nevěděla!*“ „*Matka? Nač, když jsem myslel, že vůbec nikdo neví, ani dcera ne!*“⁴¹ Jak patrně, hovoří oba mluvčí o jiné osobě, což čtenář – divák, který byl díky indiskrétnímu vypravěči svědkem Loukotova monologického vyznání citů k Josefince v noční scéně, samozřejmě ví. Dialog si lze velmi snadno představit na divadelním jevišti jako součást konverzační komedie ze života pražských měšťanů.

⁴⁰ Povídky malostranské: str. 35.

⁴¹ Povídky malostranské: str. 38 – 39.

Když Loukota pozná úmysly své bytné, rozhodne se urychlit své námluvy se slečnou Josefinkou a doručit co nejrychleji zbývající dva dopisy. Ještě předtím však zasedne ke stolu, aby napsal žádost o dovolení k sňatku. V této činnosti ho vyruší Václav Bavor, který mu nese k přečtení svou literární novelu. V následném rozhovoru s ním se doktor Loukota jen tak mimochodem dozvídá zdrcující novinu, že se má Josefinka v neděli vdát za strojmistra Bavoráka, z čehož se mu udělá nevolno. Na scéně se vzápětí objevují paní Lakmusová a Klárka, aby zasáhly do situace svou péčí - dcera přináší na pokyn matky malinovou šťávu a prášek. Zvědavá a pohotová matka zahlédne na stole papír s žádostí ke sňatku a trvá na tom, aby doktor hned doplnil Klárčino jméno. Ten oslaben předcházející událostí se nevzmůže na odpor: *„Zdvihla svítilnu a dávala papíry stranou. Svrchní arch se svezl, paní Lakmusová zadívala se na písmo. Pan doktor nemohl vypravit slova, byl nanovo ohromen. Obličej paní Lakmusové rozjasnil se jako slunce. „Ale to je pěkné, to je pěkné!“ začala. „Podívej se, Klárinko, pan doktor píše už o dovolení k ženitbě! Podívej se, přišel zrovna až k tvému jménu! – Ale tu radost musíte udělat Klárince, že před ní vepíšete jméno její! – Vezměte pero, prosím!“ Pan doktor seděl jako přimražen. „Nu neupejpejte se přec tak!“ Paní Lakmusová namočila péro a dala je panu doktorovi do ruky. „Klárinko, pojd’ se dívat!“ Blesk náhlého rozhodnutí projel panem doktorem. Stiskl péro, hřmotně přitáhl křeslo, nasadil a připsal „Klárkou Lakmusovou“. Paní Lakmusová spráskla radostí ruce. „A teď si dejte po hubičce! – No vždyť už můžete! – Neupejpej se, hloupá dūro!“⁴²*

4.9 Detail interiérů

Jak již bylo řečeno, další funkcí prostoru kromě scénické a zábavné je v Nerudově próze funkce charakterizační – totiž to, že z interiéru místností lze usuzovat na sociální status a existenční situaci nájemníků. Hned v úvodu je představen krámek rodiny Bavorových. Poté, co se rozsvítí, shledáme, že místnost je dřevěnou stěnou rozdělena na dvě části. Slouží zároveň jako byt i krám, z čehož můžeme usuzovat na skromné poměry, v nichž rodina žije.

Do detailů je rovněž popsáno zařízení bytu rodiny domácích: *„Kuchyní, v níž spatřujeme nyní starou Bavorovou opět, a sice u pracích necek co posluhovačku paní domácích, vkročíme do prvního pokoje. Nářadí je tu dosti jednoduché a nemoderní, vlevo ustlané lože, pokryté pletenou přikrývkou, vpravo prádelník a vysoký šatník, zde onde několik sedadel, uprostřed kulatý, potřhaným trochu a vybledlým kobercem pokrytý stůl, v oknech po šicím stolku a*

⁴² Povídky malostranské: str. 56.

sedadle i podnožce, na stěně mezi okny velké zrcadlo, na stěnách ostatních, zeleně malovaných, prázdno. Na prádelníku a zrcadelním rámcí nasadil se prach; avšak to neškodí, teprv druhý pokoj je pokojem parádním, proto také říká Bavorová pokoji prvnímu jen „parádní vorzimmer“. V druhém, parádním tedy pokoji je na stěnách několik iluminovaných litografií, a nářadí skládá se z piana, kanapé, stolu před ním, as šesti, bílými pokrývkami opatřených, v kruhu kolem stolu nastavených sedadel a opět lože. Lože je odestláno a povaluje se na něm holčice, druhá to dcerka domácích. Třetí pokoj je ložnicí rodičů.“⁴³

Jak vidíme, první dva pokoje jsou popsány skutečně do největších detailů, včetně počtu židlí, zato o třetím pokoji je pouze konstatováno, že se zde nachází ložnice rodičů. Jaký může být důvod toho, že místnost není vůbec popsána? Jedná se snad o jakousi korektnost vypravěče, že do ložnice se nevstupuje? To se, vzhledem k faktu, že v první kapitole se nezdráhal „vlézt“ do intimního prostoru v čase, kdy se obyvatelé právě oddávají spánku, nezdá příliš pravděpodobné. Možná je důvodem spíše skutečnost, že v onom pokoji se neodehrává žádná ze scén vyprávění a tak autor nepovažoval za nutné jej čtenáři představovat.

V prvním pokoji se zaznamenává například vybledlý koberec, usazený prach, detaily, které odkazují k tomu, že rodina Ebrových asi nebude tak nóbl, jak se navenek tváří. Zařízení svědčí o tom, že kdysi byly pokoje zařízené na úrovni, ale v přítomném čase je nábytek již nemoderní, starý a omšelý. Druhý pokoj sice slouží jako parádní, ale když se znenadání objevuje nečekaná návštěva, schovává paní domácí chvatně šicí potřeby a hromadu komisního plátna dokazujícího, že se rodina nachází ve finančních potížích, a proto je potřeba přivydělávat šitím prádla. Tíživou finanční situaci se snaží utajit a před sousedy se chovají jako majetní lidé na úrovni. Na konci týdne však dochází k odhalení reálné nouze a ke zvratu ve vztazích k rodině Bavorových. Dosud se nad ně povyšovali, ale nyní, poté co Bavorová vyhrála v loterii terno, se k nim začnou chovat úslužně, protože v případném vztahu své dcery s mladým Bavorem vidí východisko z dluhů.

Popis Žanýnčina příbytku zprostředkovává čtenáři představu velmi neutěšené kulisy obklopující smrt v otřesné bídě a opuštěnosti. Spolu s Josefinkou, doktorem Loukotou a mladým Bavorem vstupujeme do zatuchlého, temného Žanýnčina pokoje, svým vzezřením korespondujícím s pochmurnou událostí, která se v něm odehrála. Zde je několik detailů z

⁴³ Povídky malostranské: str. 21 – 22.

popisu zatuchlé světničky smrti: „vzduch byl starý, puchem a plesnivinou naplněný“, „se stropu visely mocné, černé a prachem těžké pavučiny“, „po holých šedivých stěnách bylo několik tmavých obrazů, ovinutých prastarými a na prst zaprášenými umělými květinami“, „na nízkém, špinavě žlutou peřinou pokrytém loži“⁴⁴.

4.10 Další prostory

Vyprávění se převážně věnuje členitému prostoru „tichého domu“, ale v několika málo případech ho opustí. Jeden z těchto přesahů se týká úřadu, kde pracuje Václav Bavor. K prezentaci je využito vloženého satirického metatextu, tvořícího obsah kapitoly *Kousky zápisů praktikantových*. V tomto dílku si mladík bere na paškál úřad a jeho zaměstnance. Vysmívá se hlouposti úředníků, kteří nejsou schopni samostatného myšlení, i tomu, jak poniženě se chovají před svými nadřízenými.

Další prostor, který je spjat s Václavem Bavorem, je střecha. Ta představuje soukromý prostor, kde se Václav cítí svobodně. Vyleze si tam, když chce být sám se svými myšlenkami a nechce být vyrušován. Uchýlí se tam i se zápisky, které našel u nebožky Žanýnky. Díky této své zálibě si dokonce vyslouží přezdívku špaček⁴⁵. Stejný prostor je využit i v další z „povídek malostranských“ – ve Večerních šplechtech, kde najdeme též jeho podrobnější popis: „*Nejveseleji jako by ale byl měsíc svítil na střechy Ostruhové ulice, myslím, že zrovna na tiché ty střechy sousedních domů U dvou slunců a Hlubokého sklepa. Podivné to střechy, hravě se dostaneš z jedné na druhou, a jsou samý kout, samý žlab, samé pokračování. Zvláště je různě profilována střecha U dvou slunců, tak zvaná sedlová, se dvojím štítem na ulici a dvojím do dvora. Mezi oběma jejími hřebeny je široký žlab, uprostřed přerванý příční chodbičkou půdní. Nad tou chodbičkou je ovšem také zase stříška, pokrytá jako vše ostatní oblými prejazami, tvořícími po střeše sto žlábkových pruhů. Z chodbičky jdou dva velké vikýře do onoho středního, širokého žlabu, který běží přes dům jako dobře rozčísnutá cestička přes prostředek hlavy pražského eleganta.*“⁴⁶

⁴⁴ Povídky malostranské: str. 17.

⁴⁵ „Špaček se jmenuje?“ „Ne, Bavor, ale my mu přezdíváme špaček. Jednou nám ulít špaček a papá myslil, že ho vidí na střeše. Když ale papá vylez nahoru, nebyl to špaček, nýbrž cíp od kabátu mladého Bavora; mladý Bavor tam vždy na střeše studoval.“ – Povídky malostranské : str. 27 – 28.

⁴⁶ Povídky malostranské: str. 107.

4.11 Krátká etuda před domem

Nikoli uvnitř, ale vně domu, se odehrává scéna, při níž se nájemníci sejdou, aby se společně odebrali na hřbitov k poslednímu rozloučení se zesnulou Žanýnkou. Na dvoře po příchodu kněze a začátku modliteb autor zachycuje upřímné pohnutí paní Bavorové a chladnost paní hospodské. Dále se scéna přesouvá až na ulici před dům, kde je zachycena situace, při níž získává paní hospodská jednoznačně negativní charakter. Společnost se rozděluje do fiakrů připravených za pohřebním vozem. U Lakmusových zbývá jedno volné místo a paní Lakmusová hledá, kdo by si k nim mohl přisednout: „*Stáli tu ještě pohromadě paní hostinská, Bavorová a Václav. „Paní hostinská, paní Bavorová,“ volala paní Lakmusová, „přisedněte si některá k nám!“ Obě se hnuly zároveň k vozu. Paní hostinská pohledla kosou na Bavorovou. Obě přistoupily k vozu zároveň a chtěly nohu vyzdvihnout na stupátko. To bylo paní hostinské již příliš. Chytila rukou kliku dveří a obrátila se v zlostném udivení: „Nu já jsem snad přec měšťanka?!“ pravila ostře a vstoupila do vozu.*“⁴⁷ Bavorová se však tímto ponížením nenechá zlomit, přijme galantní nabídku svého syna a pak s ním hrdě kráčí za pohřebním průvodem.

4.12 Milostné zápletky

V rámci spletné dějové linie Týdne v tichém domě se odehrávají i nejrůznější milostné zápletky. Na jejich vytváření je využito právě prostorových dispozic domu a vzájemného spolubytí nájemníků. Doktoru Loukotovi se líbí slečna Josefinka. Ráno vyhlíží z okna svého pokoje, aby ji zahlédl v protějším okně. Prostor je vystavěn tak, aby sloužil ději. Kdyby byla okna pod sebou, nebylo by na Josefinku vidět. Starý mládenec pomýšlí na svatbu, a tak se rozhodne poslat slečně dopisy, v nichž využívá milostné verše mladého Bavora. Očekávaný úspěch se však nedostaví. Svatba se sice odehraje, dokonce se vdává slečna Josefinka, ale ženichem není starý mládenec Loukota, nýbrž mladý strojmistr Bavorák. Loukota se své nevěsty ale také dočká. Paní Lakmusovou je obratnými manévry vmanipulován do sňatku s její dcerou Klárou. I v tomto případě se tak děje díky prostorovým dispozicím bytu. Loukota je u Lakmusových v podnájmu a do svého pokoje musí procházet přes jejich kuchyň, čímž je umožněno komické nedorozumění, zmatení v milostných citech, vztazích a plánech. Prostor se tedy přímo podílí na vytváření zápletky.

⁴⁷ Povídky malostranské: str. 50.

4.13 Dům – svět

Nerudův malostranský dům bychom mohli označit jako dům – svět, představující základní lidské vztahy a události. Celý děj se odehrává v jasně vymezeném prostoru, pouze s minimálními přesahy za jeho hranice. Setkáváme se v něm s všednodenností i mimořádnými událostmi, jakými jsou například smrt a pohřeb či námluvy a svatba. Vše zkoncentrované do jasně ohraničeného a omezeného časového intervalu i prostorového komplexu. Podle Jaroslavy Hrabákové⁴⁸ je Nerudův tichý dům „labyrintem proměnlivých životních situací“⁴⁹. Nerozvíjí velké příběhy lásky a nenávisti, ale je sledem běžných výstupů a scén ze života malých lidí.

⁴⁸ Ve svém příspěvku interpretuje Týden v tichém domě na základě Labyrintu J. A. Komenského.

⁴⁹ K poetice Týdnu v tichém domě: str. 62.

5 Figurky

5.1 Závěrečná povídka Povídek Malostranských

Závěrečná próza Povídek malostranských byla napsána v roce 1877 a nese podtitul *Idylický úryvek ze zápisek advokátního koncipienta*. Vyšla původně v časopise Lumír od 10. srpna do 20. září 1877 (rozdělená do pěti částí). Důležitým faktorem je to, že tuto povídku Neruda zařadil na samotný závěr svého souboru, tedy na pozici zvláště důležitou. Jedná se tak o poslední obraz Malé Strany, který nám autor poskytuje.

5.2 Přestěhování na Malou Stranu

Celý text Figurek je zkoncipován jako deníkové zápisky advokátního koncipienta Krumlovského. Ten právě oslavil třicáté narozeniny, což vnímá jako velký životní zlom: *„Cítím, že jsem jiný člověk. Teprv od včerejška jsem celým mužem, krev se proudí v přísném taktu, každý nerv je ocelový, každá myšlenka opravdová – je to zázračné, jak muž vyzraje přes noc, ba mžikem, a jakou sílu má vědomí: Ted' jsi třicet let! – Takhle se sobě opravdu líbím, cítímť, že mohu něco zdárného vyvést a že vyvedu. Hledím na vše se vznešenou klidností.“*⁵⁰ Součástí jeho životní změny je i přestěhování na Malou Stranu, kam se uchýlí proto, že hledá tiché místo, na kterém by měl dostatek klidu na přípravu k advokátní zkoušce. Zařekne se, že nevkročí do kanceláře, do divadla, ani do hostince. Je odhodlaný zdržovat se pouze v domě a soustředit se plně na studium ke zkoušce. Ze začátku to tedy vypadá, že prostor, v němž se próza bude odehrávat, zůstane velmi omezený.

Jako své útočiště si hlavní aktér prózy vybere Malou Stranu a přestěhuje se do dvoupatrového domku v Oujezdské ulici. *„Výtečná myšlenka! – Líbal bych se za ni! – Ano, na Malou Stranu se přestěhuju. Na tu poetickou klidnou Malou Stranu, mezi tiché, milé sousedy, někam do zákoutí odlehlé ulice. Ba, pro můj povznešený nynější duševní stav je naprosto nutno okolí poetického. To bude rozkoš! Tichý dům, vzdušný byt, vyhlídka na dumavý Petřín, vyhlídka do tichounké domácí zahrádky – zahrádka musí při domě být – práce a mír.“*⁵¹ Těší se na izolaci, samotu a klid, který potřebuje k náročné přípravě na zkoušku *„Tam se schoulím jako dítě do svého tajuplného koutečka, nikdo se o mně nedoví, nikdo!“*⁵²

⁵⁰ Povídky malostranské: str. 178.

⁵¹ Povídky malostranské: str. 179.

⁵² Povídky malostranské: str. 179.

Postupně se však jeho předsevzetí a představy hroutí a spolu s tím se rozšiřuje i prostorový potenciál prózy, která se také postupně zalidní, nejen díky kontaktům se spolubydlícími, ale také díky osazenstvu místního hostince.

5.3 Vypravěčské hledisko a orientovanost prostoru

Vypravěčské hledisko je v textu ztotožněno s hlediskem hlavní postavy. Celé vyprávění je tak podáno ze subjektivního pohledu koncipienta Krumlovského. To je fakt důležitý pro celkovou orientovanost prostoru, který je v próze orientovaný subjektivně - vzhledem k vypravěči. V popisu domu, do kterého se koncipient přistěhoval a s nímž se obeznámuje, je zároveň obsaženo i jeho hodnocení. Čtenářovo seznámení s domem se pak váže na to, kde se zrovna nachází vypravěč. Vždycky je mu zjeveno jen to, čemu Krumlovský věnuje pozornost a kde se zrovna ocitá. Zároveň s ukázáním prostoru dochází i k představování dalších postav, které jsou taktéž nahlíženy vypravěčovou optikou. Subjektivní zaujatost je přítomna v celém textu. Jak si všimly ve svém příspěvku⁵³ Jana Bartůňková a Alena Zachová, existuje v textu vztah přímé úměrnosti mezi prostorem v díle zobrazovaném a prostorem dílem zaujímaném.⁵⁴

5.4 Krumlovského byt

Velký byt se nachází v prvním patře, v zadním křídle jsou dva pokojíky, které má hrdina obývat. Tři okna vedou do dvora a okno zadního pokoje do zahrádky a na Petřín. Dům stojí u úpatí Petřína, dvůr je svislý a zahrádka je asi ve výši prvního patra. Takže Krumlovského okno je z této strany skoro přízemní.

Důležitým faktorem je to, že Krumlovský nežije v bytě sám, není samostatným nájemníkem. Je podnájemníkem u paní konduktorky, jejíž manžel údajně pracuje u dráhy, čímž se vysvětluje, že se skoro nikdy nevyskytuje doma.

Zvolené místo pobytu vypadá zprvu jako ideální místo k učení, zajišťující dostatečný klid. Vyprávění v ich-formě pak způsobuje, že všechny prostorové dispozice jsou čtenáři představeny vzhledem k bytu obývanému vypravěčem. Tak se dozvídáme, že přímo nad ním bydlí krejčí a naproti malíř Augusta, se kterým si vidí navzájem do oken. Toto prostorové uspořádání se ukáže podstatným i pro vývoj následných událostí. Některé činy a situace jsou

⁵³ Prostor a čas v Povídkách malostranských: str.70 - 75.

⁵⁴ „Tam, kde je příslušný prostor ličen jako harmonický, nacházíme delší, zcela kohézní a koherentní části textu, s narůstající nervozitou je text segmentován, jednotlivé úseky se zkracují, ztrácí se vyprávěcí linie.“ – Prostor a čas v Povídkách malostranských: str. 73.

jím totiž přímo motivovány. Malíř přijde například ke Krumlovskému na návštěvu, protože otevřenými okny viděl na stěně viset obrazy a chce si je pořádně prohlédnout. Okna jsou zároveň zdrojem mnoha rušivých zvuků. Od Augustů z oken opakovaně zaznívá křik a řev, jehož hlavním zdrojem bývají výprasky: „*Pepík byl nesmírně bit, řval, že se domem rozlehalo. Ptám se konduktorky, co udělal. Vlastně nic, koupil si ořechy, otec mu je sněd – „nikdo by nevěřil, jak ten muž je mlsný!“ – Pepík se bránil, otec mu natlouk.“; „Strašný rámus u malířů. Veliká výplata Pepíka. Chci zavřít okno, malíř to pozoruje a volá přes dvůr: „Prokletý takový kluk! Nedá a nedá pokoje!“ – „Copak udělal Pepíček?“ – „Šibeničník mně sežral psaní od bratra faráře, a já teď nevím, co odpovědět!“; „Odpůldne rámus u malířů. Velká výplata Pepíka a způsobil ji včerejší můj dvoušesták. Pepíka přivedl veřejný posluha za ruku domů. Bylť si ho Pepík najímal, aby ho vzal na krk a dělal mu po ulici koníčka, zrovna před naším domem.“⁵⁵ Pepíček však není jediným terčem malířovy zloby. Ta je někdy směřována i na ostatní členy domácnosti: *Aj aj – dnes si malíř odbývá svůj rámus časně! Pozoroval-li jsem dobře, byla bita a) žena, b) Pepík, c) pes. Pes ještě kňučí.*⁵⁶*

To, že je Krumlovský podnájemníkem u paní konduktorky, způsobuje, že ani prostor, který by měl být pouze jeho, není zcela soukromý. Jeho soukromí zprvu neustále narušuje konduktorka se svojí sedmiměsíční dcerkou Kačenkou. Opakovaně k němu chodí uklízet a on nemá potřebný klid na učení. Stačí pootevřené dveře, aby mohla vyběhnout ven kočka, která se do pokoje zatoulala, a okamžitě přiskočí konduktorka, která to pochopí jako pokyn, že její podnájemník od ní něco potřebuje. Nebo si mladá paní potřebuje odskočit ke kupci a položí mu na postel dcerku, aby na ni dohlédl, než se vrátí. Do jeho postele i sama se smíchem uléhá, aby ji vyzkoušela, a on ve své omezenosti nepochopí, že se vlastně jedná o milostné nabízení. Kvůli jeho nezájmu si ho žena postupem času všímá méně a méně. Až mnohem později dojde Krumlovskému, jak je to s existencí konduktorčina muže a proč se o něm v domě vykládá, že je hloupý.

5.5 Další prostor - hostinec

Vpravo dole u vchodu se nachází hostinec, odkud bere Krumlovský obědy a večeře. Později tam začne na jídlo docházet, čímž se narativní zobrazení prostorově rozšíří: „*Přivěťívá, čistá místnost, jen trochu málo osvětlená. Uprostřed pozadí kulečník a tam kolem stěn stolky*

⁵⁵ Povídky malostranské: str. 196, 205 a 215.

⁵⁶ Povídky malostranské: str. 223.

*menší; v popředí několik stolů, z nichž asi čtyry obsazeny. Dle zkušeností celého večera společnost as věčně stálá, snad už po několik let nezměněná.*⁵⁷

V hostinci se hrdina seznamuje s dalšími sousedy, které do té doby ještě nestihl poznat - s krejčím Semprem a obuvníkem Klikešem. Skrze Krumlovského vnímání je popsána atmosféra, která v hospodě panuje. Hrdina poslouchá, co se vede za řeči, a pozoruje, co se kolem něho odehrává a jak se společnost „dobře“ baví. Jeden z hostů, pan Löfler, dělá například nejprve mouchu, pak jitrnici, jak se peče a syčí, a na závěr zpívajícího volatého Tyroláka. Čtenář se tak seznamuje s pokleslou až vulgární komunikací a s repertoárem odporovaných činností.

Při další Krumlovského návštěvě je osazenstvo hospody totožné. Každý sedí na svém místě jako minule. I témata rozhovoru jsou tatáž a hosté se smějí stejným vtipům jako posledně. Celý večer je jen opakováním první návštěvy. Dojde i na Löflerovu mouchu a jitrnici. Opět stejné bláboly a zažité stereotypy. O neměnné atmosféře hostince svědčí i to, že při Krumlovského první návštěvě, když vstoupil do místnosti, celé osazenstvo ztichlo a zraky všech se obrátily na nově příchozího. Ten je v zažité neměnnosti rušivým a nečekaným prvkem. Hospodský prostor je tedy prvotně prostorem komunikačním. Utvářejí ho figurky, které se zde scházejí. Pokleslá stereotypizovaná řeč a triviální zábava zcela pohlcují přirozenou formu komunikace. V dalších záznamech informace o hostinci ustávají, neboť zcela převládá nový prostor, který začne hlavní hrdina pravidelně navštěvovat, a to sice zahrádka.

5.6 Zahrádka

V zahradě se osazenstvo domu schází na večerní rozpravy a hraní karet. Zahrada v textu reprezentuje společné prostory domu, kde se naskytá možnost poznat jednotlivé nájemníky. Koncipient je zpočátku rozhodnutý tam nechodit, neboť nechce, aby ho setkávání odvádělo od učení. Brzy se ale stane pravidelným návštěvníkem zahradního altánu, kde se potkává téměř se všemi svými sousedy – figurkami vyznačujícími se karikaturností zjevů a nejrůznějšími podivínskými rysy. Například pan domácí vždy odpoledne ztrácí paměť, na pravé ucho slyší o půl tónu výš a se svými sousedy komunikuje pomocí napsaných tabulek.

⁵⁷ Povídky malostranské: str. 198.

Provazník svými uštěpačnými poznámkami provokuje a dobírá si ostatní, ale stačí ho lehounce poklepat po zádech a on přestane.

Při večerním posezení je z nevydařené komunikace⁵⁸ patrné, že Krumlovský mezi své sousedy nezapadl. Později přijde řada i na hraní šístky. Opět je využito jeho neznalosti a je přiřazen do dvojice k panu domácímu. Jak brzy zjišťuje, nemá s ním nejmenší šance na vítězství, a tak neustále jen platí: *„Pěkná hra! Domáci se ptá po každé ještě při posledním štychu, jaké jsou trumfy. Nikdy neví, jakou barvu jsem nadhodil, a nepřinese mně jí. Vsázím se, že má figury, ale nehlásí ani jediné. Když se na něco ptám, podá mně cedulku přes stůl. Provazník a Augusta, to se rozumí, vyhrávají a řehtají radostí jako koňové. Vidím, že nezbyvá než prostě odhazovat karty a platit krejcare.“*⁵⁹

Prostor zahrady je podstatný i při vytváření zápletek děje. Právě tam se koncipient nepěkně vyjádří o konduktorce, což se stane záminkou k tomu, že je jejím přítelem vyzván k souboji. Zároveň je zahrádka prostorem, kde se rozvíjí milostná zápleтка, v které hlavní roli hraje dcera domácího, slečna Otýlie. Do té se koncipient zamiluje, nebo je o tom alespoň přesvědčen. Jeho „zamilování“ je však spíše reakcí na to, jak hezky se k němu Otýlie chová, z čehož vyvozuje, že se jí líbí. Jejich milostný románec však skončí ještě dřív, než vůbec začne. Uzavřen je následujícím deziluzivním zápiskem: *„Domáci slečna řeže v zahrádce salát. Pozoruju ji chladně. Ta je už zvadlá!“*⁶⁰

5.7 Sousedé

Ze začátku je Krumlovský ze všeho nadšený, z lidí i prostředí. Sousedí mu připadají milí, hodní, upřímní. Je plný iluzí, neznalý nového prostředí a mnohdy působí až naivně; zvláště v konfrontaci s Pepíčkem. Přichází mezi obyvatele odjinud a skrze jeho ne-zkušenost je celá skutečnost nazírána. Sám sebe považuje za znalce lidí i života a cítí se být povýšen nad ostatní obyvatele domu. Čtenář však brzy zjistí, že skutečnost je zcela opačná. Krumlovský je starý mládenec, který se nedokáže mezi své nové sousedy včlenit a zůstává mimo tuto společnost. Snaží se ze všech sil, aby mezi ně zapadl a vycházel s nimi v dobrém. I když si slíbil, že se bude soustředit pouze na učení, neodmítne pozvání na partičku karet, aby nenarušil dobré sousedské vztahy. Ovšem jeho snaha o zařazení do kolektivu nájemníků

⁵⁸ Krumlovského neúspěšnou komunikací (s dětmi, zvířaty, společenská komunikace, komunikace s úřady atd.) se zabývá V. Vaněk ve své stati Podivné figurky (str. 239 – 253).

⁵⁹ Povídky malostranské: str. 211.

⁶⁰ Povídky malostranské: str. 243.

domu mu příliš nevychází. Ostatní obyvatelé domu nechápou jeho vtipy, a proto se jim nesmějí. Nevěnují pozornost tomu, co říká. Začne vyprávět pohádku, která je zakončena vtipnou pointou, ale sousedé to nepochopí a dožadují se pokračování. Jeho nezdar je zpodoben i ve vztahu k Pepíčkoví, synovi malíře Augusty. Krumlovský si snaží získat jeho přízeň, ale nic mu nevychází. Dává chlapci hádanku, ale sám na ni nezná odpověď.

Na své sousedy pohlíží deformovanou optikou a výsledně je vnímá pouze jako ubohé figurky. Do popředí se dostávají podivínské rysy jednotlivých postav. Tak žena malíře Augusty, když mají peníze, šišlá. Pan domácí je hypochondr, který se svým okolím komunikuje prostřednictvím cedulek. Krejčí Sempr skoro vůbec nemluví. Starý mládenec Provazník celý den nikam nevychází a kouká z okna, co dělají sousedé. Následně jim píše anonymní dopisy a ještě se k tomu sám přizná. Jeden takový dopis od něj dostane i sám Krumlovský. Ten není schopen se se svými sousedy vypořádat, chybí mu dostatečný odstup, nadhled a znalost života. V jeho pohledu představují obyvatelé spíše jakési panoptikum bizarních postaviček a plochých figurek. Sice se snaží se svými sousedy vycházet (často k tomu dokonce používá takových prostředků jako je přetvářka, či dokonce lež), ale zapadnout mezi ně se mu nepodaří. Jako cizinec se na Malou Stranu přistěhoval a jako cizinec ji také nakonec opouští.

Ve svých sousedech se Krumlovský vůbec nevyzná, špatně si vykládá jejich chování. To se mu vymstí v případě konduktorky, která zosnuje konflikt s poručíkem, jenž ho vyzve na souboj. Díky této soubojové aférce rovněž dochází k opuštění zúženého prostoru domu. Krumlovský navštěvuje svého přítele Morouska, který mu pomáhá s přípravami na šermování.

5.8 Princip iluze a deziluze

Můžeme říci, že novela je postavena na principu iluze a deziluze. Krumlovský se na Malou Stranu stěhuje za svými konvenčními představami tichého a klidného místa a o tyto představy postupně přichází. Ze začátku je nadšen ze svého výhledu na Petřín a zvuky, které odtud slyší, podtrhují idylický dojem celého místa: „*Když jsem přistoupil k oknu, slyšel jsem s Petřína skřívánčí zpěv. Rozkoš! Ptal jsem se, jsou-li tam také slavíci? Jsou!*“⁶¹ Postupem času se z ptačího zpěvu stane spíše noční můra: „*Ježíši, to je rozkoš! – Tyun tyun tyun tyun, spe tyu céva – slaví! – Jak sladký to zpěv! Jaké divoucí hrdélko! – Božská Filomelo, tisíce poetů oslavovaná! Pěvče jara, pěvče lásky, pěvče rozkoše! [...] Cak cak cak cak cak – Eh kuš!*

⁶¹ Povídky malostranské: str. 180.

*Vždyť to jde mozem jako rozžhavený drát! Cak cak cak cak... cak cak cak cak cak cak...cak cak – Už jsem na podlaze. To bych se zbláznil – jsem beztoho ještě rozechvěn! Aha, když zavru dveře druhého pokoje, nebude ho slyšet... Cak cak cak... Nic platno! Ten prokletý cvočkář musí být někde směrem do dvora... Cak cak... Ručnici, ručnici! Kdybych měl ručnici, vystřelím oknem, a kdyby mělo celé sousedstvo z toho dostat psotník!*⁶²

Klid, za jehož vidinou, se Krumlovský na Malou Stranu přistěhoval, v novém bydlišti nenachází., jeho nynější sousedé mu ho nedopřejí. Vtáhnou ho mezi sebe, do svých sporů. To, že bydlí uprostřed množiny lidí, ho odvádí od učení, na které se tam chtěl soustředit. Toto prostředí je pro něj zhoubné, nenachází zde kýženou izolaci, ale naopak se jeho nové bydliště pro něj stává pastí. Dům ho začne postupně pohlcovat. Charakter venkovského světa, lokálnost, fakt, že se všichni sousedé znají, to jsou hlavní faktory tohoto pohlcování. V takovémto prostředí nelze žít pouze ve svém soukromém prostoru, sám pro sebe, ale člověk se nuceně stává součástí širšího společenství.

Vypravěč tedy postupně přichází o své iluze a v závěru se stěhuje z Malé Strany pryč. Deziluzivnost je vyjádřena i na samotném konci povídky, jejíž poslední věta zní: „*Ať mně přijde Neruda ještě jednou s nějakou „Povídkou malostranskou“!*“⁶³ V závěrečné deníkové próze Povídek malostranských se tak definitivně bortí představa o idyličnosti, klidu a tichu Malé Strany. Malá Strana působí idylicky pouze při pohledu zvenčí. Při snaze proniknout do jejího života uvnitř, vystupuje na povrch její ustrnulost, stereotypnost.

5.9 Figurky x Týden v tichém domě

Oproti Týdnu v tichém domě, kde měl vypravěč volnost pohybu, je ve Figurkách pohyb a pozorovaná realita omezena pouze na to, co navštěvuje a vidí postava koncipienta Krumlovského, který je zároveň vypravěčem celé prózy. Zároveň s tím se mění i vyprávěcí situace. Krumlovský postrádá zájem a zvědavost, kterými byl obdařen vypravěč úvodní prózy. Figurky nejsou také tak složitě rozehrané jako „Týden“, kde dům představoval jakýsi mikrosvět a jako takový obsahoval témata života a smrti. Zatímco v Týdnu v tichém domě je svět Malé Strany nahlížen jakoby zvnitřku (všechny postavy jsou na Malé Straně „domácími“), ve Figurkách se setkáváme s pohledem zvenjšku, s pohledem cizince, který se na Malou Stranu z důvodu její domnělé idyličnosti přistěhoval.

⁶² Povídky malostranské: str. 189.

⁶³ Povídky malostranské: str. 243.

6 Závěr

Závěrem bych ráda uvedla krátké shrnutí. Jak jsme mohli vidět, ani v jedné z rozebíraných próz není dům tím, čím by v první řadě měl být, totiž domovem. Domy jsou zde spíše pastí, vězením. Postavy v nich nenalézají to, po čem touží a co hledají.

V Poláčkově románu *Dům na předměstí* sledujeme postupnou proměnu domu. Z prostoru vysněného bydlení se postupem času stává vězení a místo krutého teroru pana domácího Faktora. V případě Poláčkova domu není důležité prostorové uspořádání, dům představuje spíše „lidské prostředí“. Je určen lidským faktorem, který reprezentuje jeho majitel Jan Faktor, který do domu promítá sám sebe. Proto není důležitý explicitní popis domu, který v próze téměř nenajdeme.

V Havlíčkově novele *Jaro v domě* hlavní dějová linka představuje osud půvabné dívky Agáty, která společně se svou matkou žije ve zchátralém domě nad městem. Dům svým odpudivým zevnějškem koresponduje s vnitřní i vnější ošklivostí svých nájemníků. Je rozehrána hra, v jejímž centru stojí nebohá Agáta. Ta nemá šanci se z osidel domu vymanit. Jediná možnost, kterou představuje pan inženýr, který se s dívkou začne scházet, zůstane nevyužita, neboť vyjde najevo, že pan inženýr není o nic lepší než obyvatelé domu. Dům se stává pro Agátu pastí a ona končí ve věkově nerovném manželství s jedním z jeho lidsky méněcenných nájemníků.

V *Týdnu v tichém domě* Jan Neruda zachycuje život obyvatel jednoho malostranského činžovního domu v průběhu jednoho týdne. Během této krátké doby se zde však setkáváme s mnoha zásadními okamžiky. Jmenujme kupříkladu smrt a následný pohřeb jedné z nájemnic, svatbu či výhru v loterii, která zásadně změní finanční situaci rodiny a tím poskytne mladému člověku šanci na studium. Prostorové uspořádání a vybavení některých bytů a pokojů zde autor zachytil velmi podrobně. Důvodem je to, že popsané místnosti pak slouží jako scéna pro odehrávání jednotlivých výstupů. Nejen Nerudovy monology a dialogy, ale také mnohé výstupy a akce postav působí velmi divadelně. Dodejme ještě, že prostorové uspořádání domu se také přímo podílí na vytváření zápletek.

Povídka *Figurky* je vystavěna na principu iluze a deziluze. Hlavní postava, která je zároveň vypravěčem, se na Malou Stranou stěhuje za svou domnělou představou idylického klidného

místa. Klid, který potřebuje k přípravě na advokátní zkoušku, však ve svém novém bydlišti nenachází. Místo idylky Krumlovský poznává Malou Stranu jako místo uvězněné ve všednosti, banálnosti a neustále se opakujících stereotypch. Očekávání, která do nového bydliště vkládal, se nenaplní. Po marné snaze zapadnout mezi své sousedy, se stěhuje, přesněji řečeno prchá se značným pocitem rozčarování, z Malé Strany pryč.

Na úplný závěr můžeme konstatovat, že nejen v případě Nerudových domů ale ve všech probíraných prózách prostor působí často jako „jeviště“. Čtenář se nejednou ocitá v pozici diváka, jenž sleduje jednotlivé výjevy a dějství. S tím souvisí i to, že texty obsahují velké množství dialogů. Proto některé výjevy působí značně divadelně. V Nerudových Figurkách máme při čtení některých scén pocit, že sledujeme výjevy z konverzační komedie či frašky. V Jaru v domě dokonce sám autor dům přirovnává k velkému jevišti a postavy k hercům v kostýmech.

7 Seznam literatury

- Havlíček, Jaroslav: Jaro v domě. Praha: Melantrich, 1975.
- Neruda, Jan: Figurky. In: Povídky malostranské. Praha: Mladá fronta, 1954.
- Neruda, Jan: Týden v tichém domě. In: Povídky malostranské. Praha: Mladá fronta, 1954.
- Poláček, Karel: Dům na předměstí. Nakladatelství Franze Kafky, 1994.
- Poláček, Karel: Soudničky. Nakladatelství Franze Kafky, 1999.
- Zola, Emile: Pod pokličkou. Praha: SNKLU, 1963.
- 100 let Karla Poláčka. Rychnov nad Kněžnou, 1992.
- Bachelard, Gaston: Poetika prostoru. Malvern, 2009.
- Bachtin, Michail Michajlovič: Čas a chronotop v románu. In: Román jako dialog. Praha, 1980.
- Bartůňková, Jana; Zachová, Alena: Prostor a čas v Povídkách malostranských. In: Jan Neruda 1991 (Studie, referáty diskusní příspěvky). Pedagogická fakulta UK, 1992.
- Brousek, Antonín: Univerzum Domu na předměstí. In: O Karlu Poláčkovi a o jiných. Rychnov nad Kněžnou, 1995.
- Dějiny francouzské literatury 19. a 20. století. Academia, 1983.
- Gilk, Erik: Předměstí v díle Františka Langera a Karla Poláčka. In: Pátečníci a Karel Poláček, Rychnov nad Kněžnou, 2001.
- Hájková, Alena: Knížka o Karlu Poláčkovi. Praha: Academia, 1999.
- Haman, Aleš: Neruda prozaik. Praha: Odeon, 1968.
- Hodrová, Daniela a kol.: Poetika míst. Praha: H&H, 1997.
- Hrabáková, Jaroslava: K poetice Týdnu v tichém domě. In: Jan Neruda 1991 (Studie, referáty diskusní příspěvky). Pedagogická fakulta UK, 1992.
- Hrbata, Zdeněk: Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle. In: Na cestě ke smyslu. Praha: Torst, 2005.
- Králík, Oldřich: Nerudovy Povídky malostranské. In: Osvobozená slova. Praha: Torst, 1995.
- Křivánek, Vladimír: Jan Neruda. Praha: Horizont, 1983.

- Mravcová, Marie: Povídky malostranské. In: Rozumět literatuře 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- Rimmon-Kenanová, Shlomith: Poetika vyprávění. Brno: Host, 2001.
- Rumler, Josef: Epik Jaroslav Havlíček. Praha: Československý spisovatel, 1973.
- Sławiński, J.: Prostor v literatuře: základní rozdělení a úvodní samozřejmosti. In: Od poetiky k diskursu (Výbor z polské literární teorie 70. - 90. let XX. století). Brno, 2002.
- Stejskalová, Anna: Prostor v Nerudových Povídkách malostranských. In: Jan Neruda 1991 (Studie, referáty diskusní příspěvky). Pedagogická fakulta UK, 1992.
- Svobodová, Hana: Karel Poláček nezemřel. Rychnov nad Kněžnou/Boskovice, 2000.
- Šmejkalová, Michaela: Zobrazení domu v literatuře. Praha, 2004. Diplomová práce. Univerzita Karlova.
- Vaněk, Václav: Podivné Figurky. In: Disharmonie. Praha – Podlesí: Dauphin, 2009.
- Vodička, Felix: Poznání skutečnosti v Povídkách malostranských (K otázce Nerudova realismu). In: Struktura vývoje. Praha: Dauphin, 1998.